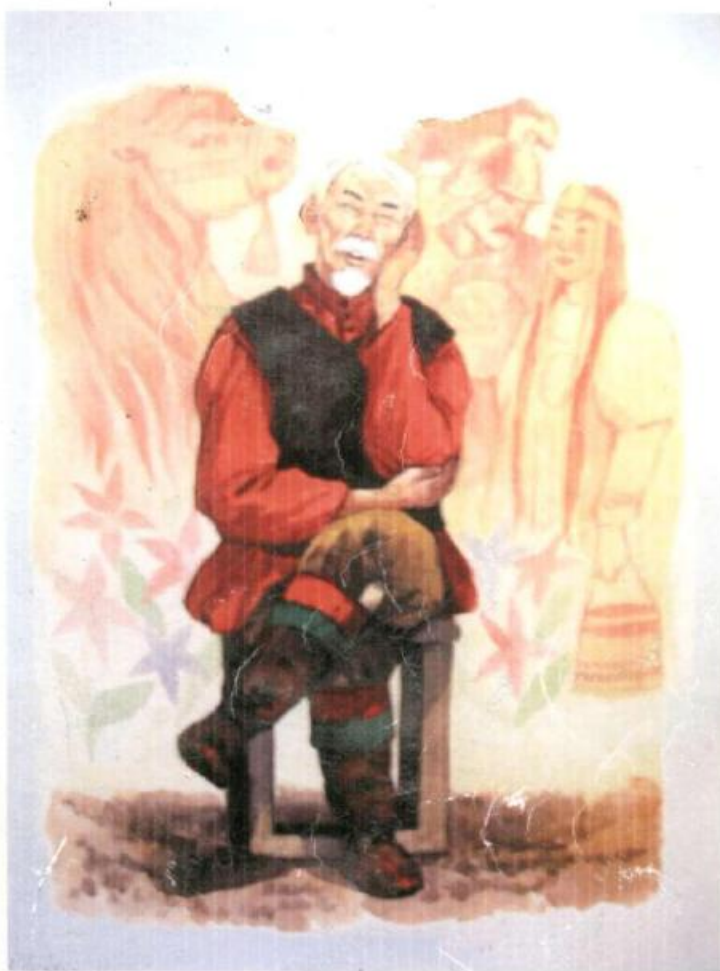

989
С34

СР Культура уонна духобунас сайдыытын министерствота
«Нам улууһа» МТ администрацията
И.Д.Винокуров-Чабылбан аатынан литературнай музей

Эгсиэли хочотун олонхоһуттара

2008 с.

989
С34

И.Д.Винокуров-Чабылбан аатынан литературнай музей-дьиэ программата

У.Д.Сивцева

**“ЭҢСИЭЛИ
ХОЧОТУН
ОЛОНХОҢУТТАРА”**

56808

Намская ЦБС РС(Я)	ФБ
----------------------	----

УДК 398.22
ББК 82.3 (2 Рос=Як)

В.Н.Попов – Бочоох төрөөбүтэ 100 сылын көрсө.

© – 34 Сивцева, Ульяна Дмитриевна
Энгиэли хочотун олонхоһуттара / У.Д.Сивцева;
И.Д.Винокуров-Чабылбан аатынан литературнай музей-дьиэ;
Ю.Пестряков уруһуйдара. - Нам, 2008. - 82 с.:
ил.: библиография.- (Энгиэли хочотун олонхоһуттара).

“Энгиэли хочотун олонхоһуттара” диэн программа чинчийэр үлэтин түмүгүнэн хомуруунньук оҥоһулунна. Нам улууһун олонхоһуттарын ааттара төһө биллибитинэн испииһэктэннэ. Олонхолорун, сорохтор олонхолорун кылгас сюжетын суруйан, суруттаран хаалларбыттара ханнык архыыпка, фондаҕа харалла сылдьаллара ыйылынна. Фольклору хомуйааччылар үлэлэрэ, айымньылартан быһа тардыылар уларытыыта, көннөрүллүүтэ суох киридилэр.

Олонхоҕо сүгүрүйээччилэргэ, үөрэтээччилэргэ чинчийэр, үйэтитэр, киэнник тарҕатар үлэлэригэр көмө.

У.Д.Сивцева

СР культуратын туйгуна, И.Д.Винокуров-Чабылбан аатынан литературнай музей-дьиз сэбидиссэйэ.

Нам улуунун олонхоһуттарын үйэтитии

2006 сыллаахха Нам улуунугар И.Д.Винокуров-Чабылбан аатынан литературнай дьиз-музей иһинэн тэриллибит олонхо түмсүүтүн ынъырытынан НА ГЧИ институтун олонхо отдела тахсыбыта. Киэн кэпсэтиилэр тахсыбыттара, инники сабахтар сырдатыллыбыттара, бииргэ үлэлээһин, республиканской олонхо ассоциациятыгар филиал буолуу былааннамыта.

Хангастан уга СР НА ГЧИ олонхо отделын научнай үлэһиттэрэ, республиканской олонхо ассоциациятын салайааччылары: ханастан иккис Чярина Ольга Иосифовна, Дмитриев Петр Никифорович, СР Юнеско дьыалаларыгар национальной комитет холбоһук председателэ Сидорова Елизавета Алексеевна, СР НА ГЧИ олонхо отделын научнай үлэһитэ Протодьяконова Елена Николаевна уонна «Нам улууна» МТ КуИУ начальнига Кириллин Александр Васильевич, И.Д.Винокуров-Чабылбан аатынан литературнай музей сэбидиссэйэ У.Д.Сивцева, олонхону үйэтиттээччилэр, тарбатааччылар Е.В.Соколова – «Дьырылыатта» фольклорнай обо ансамбылын салайааччыта, талааннаах үөрэнээччитин Петя Поповукытта, Я.П.Орлова «Сырдык» фольклорнай ансамбль салайааччыта, С.Н.Лукина олонхо философиятын үөрэтэр, тарбатар «Олонхо – олох онкула» программа салайааччыта.

“Энсиэли хочотун олонхоһуттара” программа чэрчитинэн өр сылга олонхонон утумнаахтык үлэлиин сылдьар Е.Соколова, Д.Кривошапкин, Я.Орлова, К.Тихонов «Энсиэли хочотун олонхоһуттара» программа хадатаайыстыбатынан ГЧИ институтун директорун, академик Иванов В.Н. илин баттааһыннаах грамоталарынан наһараадаламмыттара, олонхо кинигэлэринэн бэлиэтэммиттэрэ.

“Энсиэли хочотун олонхоһуттара” диэн программа издательскай уонна чинчийэр былаана НА ГЧИ олонхо отделын чинчийэр уонна издательскай 10 сыллаах былааннарыгар киллэриллибитэ.

И.Д.Винокуров-Чабылжан аатынан литературнай музей 2006 сыллаахха «Олонхо ассоциациятын» 2 ыйдаах үлэтин салайан сабалаабыта. Улууска Олонхо ассоциацията тэриллэн, музей Нам улуунун олонхоһуттарын ааттарын, айымньыларын үйэтитии сүннүүн тутуһан утумнаах үлэлэри былааннаахтык ытар. Чинчийэр, үөрэтэр, булбут матырыйаалларынан, докумуоннарынан олонхону биһирээччи, үөрэтээччи туһанар.

Олонхоһуттар тустарынан ахтыылары, хаартыскалары электроннай вариантта муньбулунна: П.П.Ядрихинскэй-Бэдьээлэ, В.Н.Попов-Бочоох, Е.Г.Охлопков-Буоратай, Кычкин-Хабыанньа уо.д.а.

*Олонхо түмсүүтэ мустан олонхо кижэлэрэ ытыллыбыттара.
Нам улуунун олонхо ассоциациятын тутуу салайааччыта,
көбүлээччитэ В.С.Николаев.*

*Нам улуунун “Олонхо ассоциациятын” чилиэттэрэ
Таатта Ийэ олонхоһутун Петр Решетниковы кытта.
2006 с. Дьокуускай куорат.*

2006 сыллаахха Нам улуунун “Олонхо ассоциациятын” кыттылаахтара ГЧИ олонхо отделын сэбидиссэйин Захарова Агафья Еремеевнаны уонна СР Юнеско дьыалаларыгар национальной комитет холбоһук председателэ Сидорова Елизавета Алексеевнаны кытта П.А.Ойуунускай аатынан саха театрыгар Юнеско Олонхону аан дойду тылыннан уус-уран айымньыларыгар шедевринэн билэрбитин бэлиэтээһин кэмигэр.

“Энсиэли хочотун олонхоһуттара” программа 2008 сыллаахха Культура уонна духуобунай сайдыы министерствотун иһинэн ыгыллыбыт конкурс кыайыылаабынан тахсан олонхону үйэтитиигэ үгүс үлэлэри ытта.

Нам улууһуттан төрүттээх олонхоһуттар ааттара уонна кинилэр айымньылары Саха сиригэр архыыптаргыттан булулунна. Урукку өттүгэр П.П.Ядрихинскэй - Бэдьээлэ, В.Н.Попов - Бочоох, Е.Г.Охлопков-Буоратай олонхолоро баалларын билэрбит. Билигин Нам улууһуттан төрүттээх олонхоһуттар олонхолоро, сорохтор олонхолорун сюжетын суруттарбыттара республика архыыбыгар баарын хасыһан булан сорҕото ксерокопияланан И.Д.Винокуров-Чабылбан аатынан литературнай музей фондатыгар киирдэ. Бу программаҕа биллэр олонхону үөрэтээччи ф.н.д., профессор СГУ саха тылын, литературатын, культуратын факультетын декана В.В.Илларионов, РНА СС Гуманитарнай чинчийи уонна хотугу аҕыйах ахсааннаах норуоттар проблемаларын үөрэтэр институт научнай сотрудинига ф.н.к. А.Н.Данилова көмөлөһөн уонна «Нам улууһун олонхоһуттара» программа чэрчитинэн архыыпка көрдөөһүн үлэ түмүгүнэн Нам улууһуттан тахсыбыт олонхоһуттар ааттара хомулунна, түмүлүннэ.

Нам улуунун олонхоуттарын ааттара.

1. Бэрис уола Баача Баһылай, Модут.
2. Винокуров Иван Егорович-Уйбаанга, 1905 с., Көбөкөн ✕
3. Чуорааннаах Огдоочуяа – Бочоох эбээтэ
4. Мынчаар, Көбөкөн
5. Олонхоут Артамыан
6. Олонхоут Микиис
7. Охлопков Е.Е.
- ✕ 8. Охлопков Егор Герасимович-Буоратай
9. Охлопков Егор Иванович
- ✕ 10. Пермьяков Дмитрий Данилович-Мэник Миитэрэй, Хамабатта
11. Пермьяков Дмитрий Максимович -Хамабатта
12. Ырыа Хабырыыс - былыргы Нам ааттаах олонхоута, Б етуц
- ✕ 13. Попов Афанасий Степанович, Көбөкөн ✕
14. Попов Василий Николаевич, Хатырык
15. Потапов Петр Григорьевич
16. Прядезников Николай
17. Сивцев Афанасий Егорович-Дьиибэ Бытык, Хатырык, ✕
- ✕ 18. Сивцев Кузьма Васильевич-Тойон Мурун, Модут ✕
19. Юшков Спиридон Михайлович - Онхоот, 2 Хомустаах
20. Таптаакы Дьаакып, Модут
- ✕ 21. Шестаков Николай Николаевич-Суутта, Бөтүн
22. Кэлээни Хабырыыс
23. Ядрихинский Прокопий Прокопьевич -Бэдьээлэ ✕
24. Неустроев Семен Михайлович ✕
- ✕ 25. Колесов Петр (Лазаревич), Атамай
26. Нынҥыйа Ньюкулай
27. Силипиэн, 1881 с, Нам
28. Маппый, Таастаах
29. Сэмсэ Дайыыла, Таастаах
30. Ырыа Мэхээс, Хатын Арыы
31. Соловьев Афанасий Егорович ✕
32. Мачайар
33. Петров А.М-Чааскылатар (Бааһынай)
34. Ядрихинскэй Павел Дмитриевич – Аччыгый Буутап.
35. Потапов Петр Григорьевич-Бэдьээлэ ииппит аҕата
36. Охлопков Яков – Буоратай эһэтэ олонхоут ✕
37. Хобороос Охлопкова – Буоратай санаһа эмээхсин
38. Пестряков Яков (Дьиибэ Бытык күтүөгэ)
39. Находкин Дмитрий Иванович-Көппө, Партизан
- ✕ 40. Кычкин Гаврил Семенович-Хабыаннаа, Үөдэй (төрдө Мэнэ-Ханалас)
41. Протопопов Андрей Константинович, Өндүрүөхэ, 2 Хомустаах
42. Протопопов Андрей-Сыкырыя, 2 Хомустаах
43. Делигрязов (Аан Суут), Партизан
44. Николай Белоусов, Хамагатта
45. Андросова Татьяна Степановна, Партизан
46. Барамыгин Василий Егорович

2008 сыллаахха архыыптан Неустроев Семен Михайловичы Булун оройуонун олонхоһуттарыгар киирэ сылдыарын буллум. Намтан төрүттээх олонхоһут. Кини «Көтөстөй Бөбө» уонна «Иэйиэхсит сиэнэ Илэ Хара, Айыһыт сиэнэ Ала Хара» диэн олонхолорун В.Атласов диэн Уус-Алдан фольклору хомуйааччыга 1944-1947сс. суруйан хаалларбыт. Олонхо курдук сүҥкэн, уустук айымньылары үйэтитэн сүппэт тыһынаабыт фольклористары, хомуйааччылары эмиэ туһунан хомуйан дьон билиитигэр таһаарыахха диэн санаан туран, В.Атласов үлэтин туһунан суругун уонна Неустроев Семен Михайлович 2 олонхотун суруйбутун быһа тардан сабаланыыларын эниги көрүүгүтүгэр таһаарабын. Бу Нам олонхоһута суруйбут “Көтөстөй Бөбө” олонхону “Эҥсиэли хочотун олонхоһуттара” программаҕа көмөлөһөр РНА СС Гуманитарнай чинчийи уонна Хотугу аҕыах ахсааннаах норуоттар проблемаларын үөрэтэр институтун научнай сотруднига ф.н.к. А.Н.Данилова 2009 сылга бэчээккэ бэлэмнээн таһаарарга былааннанар.

Ону таһынан Попов Афанасий Степанович - Көбөкөн олонхоһута Уус-Алдан олонхоһуттан Ушницкай Семен Николаевичтан «Бэриэт Бэргэн» диэн олонхону истэн үөрэнэн олонхо онгостубут уонна бэйэтэ сурукка түһэрэн хаалларбыт. Олонхоһут уола Ушницкай Петр Семенович абатын олонхотун үйэтиппитин уонна олонхоһут быһыытынан аабылларыгар аатын суруйан хаалларбытыгар махтамыт суругун эмиэ киллэрдим.

Горнай улуунун «Үлэ күүһэ» хаһыатыгар 1997 с. сэтинньи 19 күнүнээҕи, № 93 (4631) нүөмэригэр В.Алексеев «Петр Колесов – Саха норуотун улуу олонхоһута» диэн ыстатыйатын «Былыр Горнай Нам улууһугар киирсэрэ, онон бу Намнар эниги олонхоһуккут» диэн ыһыттарын хомуурунньукка эмиэ киирдэ. Кырдык да элбэх олонхону билэрэ, кимтэн истибитин кытта суруйбут. Билингҥи Нам сириҥ олонхоһуттары ааттара онтон ылыллан эмиэ испииһэеккэ киирдилэр.

Олонхо үйэттэн үйэҕэ олонхоһуттан олонхоһукка бэриллэн иһэринэн үрдүк, дириҥ суолталаах. Нам улуунун олонхоһуттары айымньылары суруйан үйэтиппиттэр билигин чинчийэ, үөрэтэ сылдыар эпосоведтар П.Н.Дмитриев, В.В.Илларионов. Ону таһынан 1941-47 сс. В.Атласов уонна 1941 с. ханнык олонхоло, кимнээх суруйбуттары, кимтэн истэн олонхо онгостубуттары хомуйбуттар уонна олонхоло ис хоһооннорун (сюжет) суруйан хаалларбыттар Саха сириҥ билиилээх историга, этнографа, фольклорига Г.В. Ксенофонов, Г.М.Васильев, П.Д.Кузьмин, К.В.Чемезов, Д.Сивцев, М.В.Мордовская, Е.Е.Охлопков, Г.И.Николаев, П.Н. Попов, В.Н. Никитин, Д.И. Кутуков уо.д.а.

Нам улууһуттан 7 олонхоһут олонхолорун истэн сюжетын (ис хоһоонун) фольклору хомуйааччылар, үөрэтээччилэр суруйан архыыпка

тутгарбыттарын сорботун ксерокопиялаан ылан П.И.Сивцев аатынан музей архыыбыгар киллэрилиннэ.

ЯНЦ архыыбыгар ханнык фондаба, описька, дыалаба харалла сылдьалларын буларгытыгар ыйыннык:

1. **Н.В.Сивцев-Дьибэ Бытык:** “Туус манган аттаах Тойон Добуһуол бухатыыр” - 5 лиис, фонд 5, опись 8, ед.хр. 24. Толордулар: муус устар 15 күнүгэр 1941 сыллаахха олонхоһут тылыттан суруйдулар В.Чемезов уонна Д.Сивцев.
2. **К.В.Сивцев-Мурун:** “Тиэрбэс Баатыр уонна Көбүл Бөбө” - 5 лиис, фонд 5, опись 8, ед.хр. 20. Толордулар: кулун тутар 31 күнүгэр 1941 сыллаахха Г.М.Васильев уонна П.Д.Кузьмин.
3. **К.В.Сивцев-Мурун:** “Үрүн Уолан бухатыыр” - 7 лиис, фонд 5, опись 8, ед.хр. 19. Толордулар: кулун тутар ыйга 1941 сыллаахха Г.М.Васильев уонна П.Д.Кузьмин.
4. **К.В.Сивцев-Мурун:** “Сир уола Дьибэрбэх Бэргэн” - 5 лиис, фонд 5, опись 8, ед.хр.16. Толордулар: кулун тутар 14 күнүгэр 1941 сыллаахха Г.М.Васильев уонна П.Д.Кузьмин.
5. **Е.Г.Охлопков-Буоратай:** “Алантай Боотур” 1937 сыллаахха С.И.Охлопковунан №34 опиһынан 234 стр. текс суруллубуттан Г.И.Николаев сюжет суруйбут. 8 лиис, фонд 5, опись 8, ед.хр. 28. Толордо: муус устар 21 күнүгэр 1941 сыллаахха Г.И.Николаев.
6. **Н.Н.Шестаков-Суутта:** “Тэбэр тураҕас аттаах Дьурулуйар Ньургун Баатыр” 5 лиис, фонд 5, опись 8, ед.хр. 26.
7. **Н.Н.Шестаков-Суутта:** “Ньургун Боотур” 5 лиис, фонд 5, опись 8, ед.хр. 15. Толордулар: кулун тутар 12 күнүгэр 1941 сыллаахха Г.М.Васильев уонна П.Д.Кузьмин.
8. **К.В.Сивцев-Мурун:** “Үс тонус: Тэҥил Бэргэн, Элэнгэй Мэлэнгэй, Тэлээн Бэргэн бухатыырдар” - 14 лиис, фонд 5, опись 8, ед.хр.18. Толордулар: 1941 сыллаахха Г.М.Васильев уонна П.Д.Кузьмин.
9. **К.В.Сивцев-Мурун:** “Эрэйдээх-буруйдаах Эр соботох” - 8 лиис, фонд 5, опись 8, ед.хр.17. Толордулар: 1941 сыллаахха Г.М.Васильев уонна П.Д.Кузьмин.
10. **Е.Е.Охлопков:** “Үрүн Уолан бухатыыр” 1941 сыллаахха бэйэтэ 20 лиискэ сюжет суруйбут. Фонд 5, опись 8, ед.хр. 13.
11. **П.П.Ядрихинский-Бэдьээлэ** “Дьулусхан бухатыыр” 23 лиис, 1941 сыллаахха автор бэйэтэ, латынныы суруйбутун 2001 с. Т.И.Замятинга биэрэн кириллицаба көһөтөрбүтүм, музейга баар. ЯНЦ архыыбыгар фонд 5, опись 8, ед.хр.14.

(Бу ыйынныкка толору суруллубут олонхолор киллэриллибэтилэр)

Нам улууһугар олонхо ассоциацията, председатель Н.Н.Баишев салалталаах былааннаах үлэлэр күргүөмнээхтик ыгыллаллар. 2009 с. Василий Николаевич Попов – Бочоох (1909г.– 1985г.) төрөөбүтэ 100 сылын бэлиэтээһин Нам улууһун ассоциациятын уонна үөрэх, культура управлениетын көбүлээһининэн тэриллэбэ.

*Саха сириг олонхоһуттара,
олонхону үйэтитээччилэр,
киэниик тарбатааччылар, көбүлээччилэр:*

- 1 ряд: 1...., . 2. Аргунов., 3.Тукайнов, 4.Урастыров В.М.,
5. Васильев С.С., 6. Иванов.
2 ряд: 1. Пухов И.В., 2. Давыдов., 3. Данилов.,
4. Иванова Е.Е., 5. Степанов.,
6. Кулаковский Е.Е., 7. Кычкин-Хабманья.
3 ряд: 1. .... . 2. Семенов П.С., 3. Шергин Н.П., 4. Петров
П.Ф.-Тымтык., 5. Жирков М.Н., 6. Попов В.Н., 7.
Ядрихинский П.П. 8. Пухов В.-отец Пухова И.В.
4 ряд: 1. .... . 2. Васильев Г.М. 3. Чемезов В.Н. 4.Григорьев СС.

П о п о в

Василий Николаевич-Бочоох

төрөөбүтэ

100 сылын көрсө

Василий Николаевич Попов - Бочоох

(1909г.- 1985г.)

Олонхонут, тойуксут, суруйааччы.

П.Н. Дмитриев

*Гуманитарнай чинчийн институтун
олонхо салаатын старшай научнай сотруднига*

Олонхогут В. Н. Попов-Бочоох

Саха сиригэр биллибит олонхогут Василий Николаевич Попов-Бочоох Нам улуугар Хатырык нэһилиэгэр 1909 сыллаахха кыһынны бытархан тымны хабырыттан турдабына тохсунньу 13 күнүгэр Өлүөнэ Өрүс Кэнэли арыгыгар төрөөбүт.

Кини төрөппүттэрэ сайылык мыраан анныгар Үрүн Күөлгэ сайылыыллара, кыһынны олохторо - өрүскэ Кэнэли арыгыга. Эһэлэринэн кинилэр олохтоох Хатырык дьонноро, Дьаакынап аҕатын уһуттан төрүттээхтэр. Ол Дьаакынап аҕатын уһуттан дьон уоһугар номох буола сылдьар элбэх кэпсээннээх, сэһэннээх-сэһэннээх Ысхалыын дьэн киһи. Ысхалыын чачархай баттахтаах, сырдык харахтаах, ыраас хааннаах, дэбдэккэй иннээх эбит. Баһылай ону утумнаабыт тас сэбэрэтинэн, көстөр дьүһүнүнэн.

Ити киниттэн төрүттэнэн Элэгийт дьэн киһи төрөөбүт. Ол Элэгийттэн Бопшуктар тэнийэн барбыттар. Бочоох Баһылай эһэтэ Толкууһут Баһылай оҕонньор, кини эмээксинэ көр-күлүү сэһэннээх, ырыалаах-тойуктаах Чуорааннаах Огдоочуйа дьэн эбит. Бочоох Баһылай кыратыгар эбээтин батыһа сылдьан ырыа - тойук ортотугар улаашпыт.

Кинини тоҕо Бочоох дьэн ааттаабыттарын туһунан миэхэ манньк кэпсээн турар. Төрөппүттэрин төрүт олоҕор мыраан аннынааҕы Уһун Күөлгэ сайылыктарыгар олорбуттар. Кырачаан уол оҕолору батыһан күөл кыгыгыгыгар талаһаттан ууга түһэн чачайан талбаарыйбытын сулбу тардан таһаарбыттар. Дьибэ улахан дьоннор аймаммыттар. Эбээтэ тыллаах-өстөөх эмээксин оҕонньоруттан:

“Хайа, оҕом хайаата?” - дьэн ыксаан ыйышпыт. Онуоха оҕонньор сүр холкутук: — “Ээ, эбэбит биир бочооҕу биэрдэ!” - дьэн тэбэнэттээхтик хардарбыт. “Дьэ, онтон ылата күн бүгүнүгэр дьэри туох даҕаны өһүргэһэ суох Бочооһунан ааттана сылдьабын. Чэ, ол курдук быллыргыттан таптал аат миэхэ ингэн хаалбыт” - дьэбитэ Бочоох. Онон киниэхэ оччугуй оҕо эрдэбинээбиттэн олонхогут буолуор дьэри таптал аата сэргэстэһиннэри ааттаннабына силигэ ситэр. Кэлин көннөрү олонхогут Бочоох дьэн аатырар. Бочооһунан дьонугар-сэргэтигэр биллэр, кизгник сурабырар.

Ханнык баҕарар олонхогут кыра оҕо сааһыттан олонхо, ырыа-тойук алыбар аан бастаан таттаран уһуйтарар, ылларар.

Ол курдук Чуорааннаах Огдоочуйа ханна даҕаны бардын, борбуйун көтөхпүт кыра уолу сизтэн дэллэритэн илдьэ барар эбит. Оннук сылдьан

сахалыы ырыаны сөбүлээн, онтон уһулан үөрэнэн барбыт. Баһылай кыра сааһыттан соботобун сылдыан эрэ, ардыгар алааска үлэлиин-хамныы сылдыан ис иһиттэн баһаран туран ыллыыр идэлээх эбит. Дьон-сэргэ, үөлээннээхтэрэ көрдөстөхтөрүнэ улгумнук ылынан ыллаан-туойан барар, дьэллэм, сайаһас эдэр киһи. Онтуката кинини бэйэтин кытта тэнгэ улааппыта.

В.Н.Попов-Бочоох сахалыы туойан, бэйэтэ айан ыллыыр идэлээх этэ. Кини ыллаан-туойан киирэн бардабына, олох иччилээхтик ыллыыр киһи. Тыла-өһө сүрдээх хомоҕой, уус-уран тыллаах-өстөөх этэ эдэр сааһыттан.

1985 с. сайын кини өрүс үөһүн үрдүгэр Күңкүйэ Төрдө диэн сиргэ оттууругар сыһыарбыт ходуһаларыгар отууланан оттуу сырыттабына көрсөн, көрдөһөн ылынараран эргэ оскуола дьэтигэр олонхолоппутум. Бу оскуоланы кини өрдөөбүтэ тутуспут эбит. Аан бастаан кырдыаһас дьэни-уоту албаан уоһун хоннорбута. Уонна ол кэнниттэн олонхотун туһунан кылгастык манньк сэхэргээбитэ.

70-с сыллардаахха Сибиир норуоттарын эпостарын толорооччуларын кизэник уонна диригиник чинчийбит бурят ученайа Р.А. Шерхунаев Хатырыкка В.Н. Попов-Бочооххо анаан-минээн таһа сылдыбыта. Кинини “Үс курдаах Үөлэн Кыырдыт” олонхотун олонхолотон истибитэ. Кэлин кэмнэ айбыт тойуктарыттан талан көнгүл тылбаас онотторон ылбыта. Ити кэнниттэн кини П.П. Ядрихинской-Бэдьээлэ, Н.И. Степанов-Ноорой уонна В.Н. Попов-Бочоох тустарынан анал ыстатыйаны суруйан бэчээттэспитэ. Ол ыстатыйатыгар Р.А. Шерхунаев В.Н. Попов-Бочообу импровизатор-ыарыаһыт, олонхоһут быһыытын кырдыаһас олонхоһуттар тыыннаах үгэстэригэр үөрэммит кудулуччу таһсыылаах тыллаах-өстөөх тойуксуг, талааннаах олонхоһут быһыытынан сөптөөх сыананы биэрэр. Онон бүтүн Илин Сибиир элбэх аһааннаах кыра омуктарын эпостарын биллиилээх толорооччуларын кытта тэнгэ тутан аһтар.

В.Н.Попов-Бочоох дьэһэ-уокка, нэһилиэк, оройуон уонна республика иһинэн эдэр сааһыттан элбэхтик олонхолообут киһи. “Ол эрэри мин олус элбэхтик олонхолооботох киһибин. Үөк-сүөк биирдэ эмэтэ олонхолуур идэлээхпин”- диэн сэмэйдик кэпсир.

Аһа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии кэнниттэн республикатааһы уус-уран самодеятельность көрүүтүгэр 1947-48 сс. актыыбынайдык уонна

тахсыылаахтык кыттыбыта. Аба көлүөнэ олонхоһуттар тобохторо, чээрэлэрэ баар кэмигэр ол республикатаабы илин былдыаһыылаах, курэхтэһиилээх түһүлгэбэ дьиннээхтик сыаналыыр жюри үрдүк биһирэбилин ылбыта. В.Н. Попов-Бочоох олонхоһуттар конкурстарын кыайыылаабынан ааттаммыта уонна маннайгы миэстэни ылан харчынан бириэмийэлэммитэ. Олонхоһуттар түмсүүлэрин кыттыылаахтара куорат тэрилтэлэринэн, үрдүк үөрэх кыһатыгар студеннар уонна оскуола үөрэнээччилэрин ортолоругар тарбаһаннар бэйэлэрин айар дьобурдарын кытта сиһилии билиһиннэрбиттэрэ. Тыл, литература уонна история институтун үлэһиттэрин көбүлээһиннэринэн Таатта олонхоһута И.Е. Огочуяров “Уһук Түрбүү” диэн олонхотун бары кыттыһан бииргэ толорбуттара. И.Е. Огочуяров бэйэтэ олонхо тылын эппитэ, Н.И. Степанов-Ноорой (Мэнгэ-Хангалас) – Уһук Төрбүүнү, П.П. Ядрихинский (Нам) – Абааһы уолун, Е.Е. Иванова (Амма) – Айыы кыһын, В.Н. Попов-Бочоох (Нам) – кыра айыы бухатырынын оруолун толортообуттара.

В.Н. Попов-Бочоох 1938 сыллаахха ытыллыбыт олонхоһуттар республикатаабы олимпиадаларыттан сабалаан кэлинги кэмнэ фольклор республикатаабы фестивалларыгар 1972, 1979 сылларга сааһыран да баран актыыбынайдык уонна ситиһиилээхтик кыттыбыта. Ол курдук 1962 сыллаахха олонхоһуттар республикатаабы конкурстарыгар кыттан иккис бириэмийэни ылбыта уонна дипломунан наҕараадаламмыта. Ол кэмнэ үрдүк ирдэбиллээх жюри биһирэбилин итиэннэ көрөөччүлэр-истээччилэр хайбалларын ылан ылбыта. Ити кэнниттэн норуот айымньытын республикатаабы дьэтин, Суруйааччылар союзтарын уонна Тыл, литература уонна история институтун олонхоһо салаатын үлэһиттэрин көбүлээһининэн Бүлүү олонхоһута В.О. Каратаев “Эрбэхтэй Бэргэн” диэн олонхотун конкурска кыттыбыт олонхоһуттар бары кыттыһаннар ситиһиилээхтик толорбуттара. Кырдыаҕас олонхоһут В.Н. Попов-Бочоох Бэриэт Бэргэн аҕатын Сабыйа Баай Тойон оруолун итэбэтиилээхтик толорон көрөөччүлэр киэн биһирэбиллэрин ылбыта.

Мин олонхом диэн хас да киһи олонхотун истибитим. Ол истибит олонхолорум бэйэлэрин оннуларыгар сылдыаллар. Бу – бэйэм дьиннээх олонхо онгостубут олонхом. Ол олонхом аата манньк: “Иэрэһит Тэрээнэй эмээхсин, Тууһут Токооной оҕонньор уоллара атабын иккэрдигэр абыс күннүк сире атара үктүөн айанныыр, Алып Хандаһый аттаах Үс Курдаах Үөлэн Кырдыаҕыт бухатыыр” диэн олонхо. Кини балта улуу кыһылым хабаһын түүтэ умһуулаах, кинкиниир киэн халлаан айылгын эмэ аһылыктаах Уобуруку-Суобуруку диэн бииргэ төрөөбүт балыстаах. Дьэ, ити олонхону албаан, кэпсээн көрүөм этэ. Кини кырдыаҕас олонхоһут киэбинэн олонхолоон этэн-тыһан, ыллаан-туойан истэбин ахсын дьэ

улам арыллан, этэр тыла эрчимирэн, сангарар сангата сааһыланан, ыллыыр ырыатын эгэлгэ матыыба өссө дьыэрэһийэн, иһэрин бэлиэтии, сөбө-махтайа истибитим.

Кэлин олонхоһут куолаһын, тылын-өһүн толору суруйтарар аныгы техника үөскээн олонхоһуттар баай-талым тылларын-өстөрүн, этэр эгэлгэлэрин суруйар кыах үөскээбитинэн В.Н. Попов-Бочоох “Үөлэн Кыырдыт” олонхото магнитофонга суруллубута. Олонхоһут репертуарыттан сиһилии магнитофонга суруллубут “Үөлэн Кыырдыт” диэн олонхото научнай отчуот быһыытынан онһоһуллуута саха фольклористикатыгар иккис түбэлтэ быһыытынан сыаналанар. Кэлинги кэмгэ Бүлүү олонхоһута В.О. Каратаев “Модун Эр Сөботох” диэн олонхотун В.В. Илларионов магнитофонга суруйан ылан, ону расшифровкалаан, нууччалыы тылбаастатан туспа кинигэ гынан таһаарбытын чингэтии быһыытынан сыаналыахха сөп. Кырдыас көлүөнэ олонхоһуттартан чоордонон хаалбыт талааннаах олонхоһут, биллиилээх ырыаһыт репертуарын сиһилээһингэ бу үлэ элбэх кэрэхсэбили ааҕааччылар болҕомтолорун тардар кыахтаах.

Сэрии иннинэ аҕай ордук хото Саха сирин киин оройуоннарыгар норуот талааннаахтарын киэнник хабаан, кинилэр айымньыларын хомуйуу, түмүү үлэтин оччолорго санга тэриллибит Тыл уонна культура Институтун итиэннэ республикатааҕы норуот айымньытын дьыэтин үлэһиттэрэ киэнник хабаан ыһыһытара. Тыл уонна культура институтун научнай үлэһиттэрэ С.И. Боло, А.А. Саввин, Г.У.Эргис, норуот айымньытын дьыэтиттэн П.Н. Попов ордук таһаарылаахтык уонна айымньылаахтык олонхоһуттары, ырыаһыттары кытта ыкса чугастык үлэлээннэр фольклор бары жанрдарыгар баай матырыйаалы хомуйбуттара. Бу икки тэрилтэ норуот тылынан уус-уран айымньытын утумнаахтык хомуйууга баҕалаах дьону түмпүтэ, научнай өттүнэн үөрэтиигэ бигэ төрүт олохтообута. Ол түмүгүнэн сир ахсын фольклору хомуйар тирэх постар тэриллибиттэрэ. Кинилэр айымньылаахтык үлэлээбиттэрин түмүгэр сыаналаах матырыйааллар хомуйуланнар научнай архыыпка ууруллубуттара. Ол курдук 1938 с. Нам оройуонун элбэх нэһилиэктэрин хабаан командировкаҕа сылдыбыт фольклорист П.Н.Попов оччолорго бэйэлэрин дойдуларыгар биллэр олонхоһуттартан П.П. Ядрихинской-Бэдьээлэттэн “Тараҕана сайылык”, В.Н. Попов-Бочоохтон “Мас суһа” диэн аныгы олох тематыгар айыллыбыт ырыалары бастакыта үөрэх кинигэлэригэр кирибит, иккиһэ уус-уран альманаахха, сурунаалга, хаһыакка бэчээттэнэн тахсыталаабыт тута хоһуйан айыллыбыт тойуктары суруйбута. Норуот ырыаһыта В.Н. Попов-Бочоох ити ырыатынан ааҕааччы киэн эйгэтигэр аан бастаан тахсыыта этэ.

В.Н. Попов-Бочоох саха норуотун тылынан уус-уран айымньытын

дьон-сэргэ ортотугар, нэһилиэнньэбэ киэнник пропагандалааһынга актыыбынайдык кыттыбытын иһин туһааннаах тэрилтэлэр, үөлээннээх доботторун, эдэр ыччат сэнээриитин, биһирэбилин ылбыга. Кырдык, кини эдэр сааһыттан бэрт үгүс үтүө олонхоһуттары, ырыаһыттары, тойуксуттары истибитэ. Ол истэн талааннаах киһи быһыытынан үчүгэй өттүлэриттэн ылыннан, ингэринэн бэйэтин репертуарын байытынара. Кинини билэр дьоннор сэхэргииллэринэн олох кыра оҕо сылдьан уусуран тыл умсулҕаныгар, сүрэби сылаанньытаркэрэ, нарын кылыһахтаах ырыа-тойук алыбыгар аан маннайгы уһуйуллуу кыһатын төрөөбүт эбээтиттэн Чуорааннаах Огдоочуйаттан барбыт эбит. Эбээтэ хас биирдии ырыатын тылын, энгээркэй матыыбын кыра уолчаан сыыска түһэрбэккэ өйдөөн хаалар. Ону маннай утаа бэйэтин үөлээннээхтэригэр, саастыылаахтарыгар үүт-үкчү үтүктэн толорор идэлэммит. Кэлин үөлээннээхтэрэ сэнээрэр, тэбиэһирдэр буолбуттарыттан тэбиэһирэн улахан дьон көрдөһүүлэринэн ыллыыр-туойар идэлэммит. Ол сылдьан устанан төрөөбүт түөлбэтигэр Хатырыкка ыңгырыга сылдьар ырыаһыт, олонхоһут буолар. “Олонхоһут Бочоох дуо!” — дэтэр. Кини төрүттэспит Ворошилов аатынан колхоһун түүлээххэ сыһпаратын толороору Василий Николаевич сэрии кэнниттэн булчутунан сылдыбыга. Нам Сииттэтинэн Кэбээйи оройуонугар тийтэлиирэ. Ол түүлээхситти сылдьан булт кылаана тупсуор диэри эмиэ олохтоохторго, түүлээхситтэр ортолоругар олонхолуур, ыллыыр-туойар эбит. Кини иллэнг кэмигэр ырыатын-тойугун тылын-өһүн кигинэйэн чочуйа, тупсара сылдьара. Биир идэлээхтэрин көрүстэбинэ тэнгэ ыллаан-туойан, олонхолоһон барара.

Сэрии иннинэ 1938 с. Г.У. Эргискэ “Бизс мөһөөххө барбатах бадьара дьоруо аттаах Мачайар Баһылай” диэн ырыанан-тойугунан толорудлар, сэхэнинэн ситэриллэр поэма-тойугу суруйтарбыт. Гаврил Кычкин-Хабыанньалыын Нам оройуонугар кыттыһаннар бииргэ олонхолуу, ыллыы-туойа сылдыбыттара. Ити 1948 с. этэ. Г. Кычкин-Хабыанньа Москваттан тыа сириин Бүтүн Союзтаабы уусуран самодетельноһын көрүүгэ кыттан кэлбитин кэннэ отчуоттааһын быһыытынан ытыллыбыга. Икки олонхоһут, норуот ырыаһыттара дьону сэнээрдэр тына ыллаабыттара-туойбуттара. Олонхоһуттар, ырыаһыттар Нам сиригэр кэллэхтэринэ В.Н. Попов-Бочообу олох быһа ааспаттара. Киниэхэ сылдьаннар хонон-өрөөн, ыллаан-туойан, олонхолоон ааһаллара. Ону кини улаханлык сэнээрэрэ, ылынара. Ол курдук Мэнгэ-Хангалас олонхоһута Н.И. Степанов-Ноорой 1956 с. кулун тутарга Саха сириин суруйааччыларын көбүлээһининэн Нам оройуонугар айар командировкаҕа сылдыбыга. Онно Хатырык нэһилиэгэр кэлэн олохтоохторго бэйэтин айар киэһэтин норуот ырыаһыта Василий Николаевич Попов-Бочоохтуун холбоһоннор тэрийбиттэрэ. Ырыа-тойук киэһэтигэр Н.И. Степанов

56808

Намский ЦС
РС(Я)

Ф43

бэйэтэ айбыг сэтгэ ырыаларын, онтон В.Н. Попов-Бочоох эмиз санга олох тематыгар айталаабыт алта ырыаларын көрөөччүлэри биһирэтэр гына кэрэхсэбиллээхтик толорбуттара. Концерт иккис ангаарыгар ыалдьыт “Оҕо улуу Ньургун бухатыыр” диэн олонхотун кыттыһаннар толорбуттара. Икки олонхотун колхоз кулуубугар лыык курдук мустубут дьону улаханлык сэнээрдибиттэрэ. Концерт иккис ангаарыгар ыалдьыт “Оҕо Улуу Ньургун бухатыыр” диэн олонхотун кыттыһаннар тэрийбиттэрэ.

Манньык айар концерынан кинилэр Көбөкөнгө эмиз сылдьаннар биһирэппиттэрэ. В.Н. Попов-Бочоох айымньытын хомуйууга, кини тылыттан суруйан ылыыга П.Н. Попов, В.Н. Никитин, Д.И. Кутуков уо.д.а. өр сылларга утумнаахтык үлэлээбиттэрэ. Кини аныгы олоҕу айхаллыыр тойуктара сурулланнар “Хотугу сулус” сурунаалга, республика, оройуон хаһыаттарыгар элбэхтик сырдатыллыбыттара.

Маны тэнэ аныгы ыһаахтарга нэһилиэгэр, оройуонга алгысчыт быһыытынан былдьыгы сиэри-туому тутуһан, санга сангаран, тыл-өс этэн арыйара. Онно эдэрдэри уһуйара, үөрэтэрэ. Уус-уран самодеятельность кырдыаҥас кыттааччыта хас сценаҕа табыстабын ахсын көрөөччүлэригэр санаттан санга сонун ырыалаах-тойуктаах тахсара. Ол иһин кини истээччилэр иннилэригэр өрүү кэрэхсэтэрэ.

Нам оройуонугар ыраахтан-чугастан кэлбит ыалдьыттарга В.Н. Попов-Бочоох талаанын арыян, кини ырыатын иһитиннэрэллэрэ. Норуот тылынан уус-уран айымньытын үөрэтээччилэр аҕа көлүөнэ үтүөкэниэх олонхотуттарын ортолоругар Василий Николаевич Попов-Бочоох аатын бэлиэтээн ахталлар.

В.Н. Попов-Бочоох дьиннээх ийэ олонхотуттар үгэстэринэн олонхолуурга истэн, ингэринэн үөрэммит. Ол иһин кини олонхотун олон эрэ уһатан-кэнэтэн, үргүлдүү хас даҕаны киэһэ олонхолуур кыахтааҕа. Кини олонхо кэпсэнэр эпическэй хартыынаны лоп-бааччы этэр-тыһынар үгэстээх. Олонхо бухатыырын хас биірдии хамсаныытын-имсэниитин, ырыатын-тойугун сөп-сөп түһүмэх кэмнэригэр төхтүрүйэн кэлэн хос-хос хатылаталаан, чингэтэн биэрэр. Инньэ гынан истээччигэ бухатыыр дьайыытын тыыннаах хартыына онортоон кулгаах истэригэр чуолкайдаан, харах көрөрүгэр ол көстүүнү түгэн устата тохтогон, бытаардан биэрэр ураты ньымалаах олонхотун. Итини таһынан олонхо араас быһыылаахтык олонхотуттар кыттыһан биір олонхону оруолунан тыырсаһаннар толорууларын, сценаҕа спектакль быһыытынан таннан-симэнэн оонньоһуннарын, эбэтэр соботох бэйэтэ быһа тардан толорууга тийэ барытыгар биір тэн тахсыылаахтык, онно талаанын дэгиттэр арыян көрдөрбүт киһи буолар.

**Развернутая справка о носителе олонхо Намского улуса.
В.Н.Попов - Бочоох.**

1. Ф.И.О. Попов Василий Николаевич-Бочоох. Родился 13 января 1909 г. на острове «Кэнэли» Хатырыкского наслега Намского улуса. Умер в сентябре 1985 г.
2. **Образование.** В 30-х годах окончил 4 класса ликбеза.
3. **Трудовая деятельность и общественная работа.**

В 1927-1929 гг. работал председателем земельной комиссии. В 30-х годах активно участвовал в организации образования первого в районе колхоза «Кэсэр». Работал председателем ревизионной комиссии в колхозе «Кэсэр», был полевым бригадиром, председателем сельсовета, заведующим товарного склада. Два года воевал в рядах Советской Армии, после тяжелого ранения вернулся на родину. Позже работал охотником, пастухом. Всегда был в числе передовиков производства.

Василий Николаевич Попов-Бочоох - известный олонхосут республики. Известными нам произведениями являются олонхо: «Кемюс Удаарын», «Юс курдаах Юелэн Кыырдыгт», «Ынах Уола Айдаан бухатыыр» и «Юелэн Кыырдыгт».

В 1937 г. в Намский улус приехал П.А.Ойунский на ысыах, посвященный празднованию 15-летия Якутской АССР. Пять олонхосутов Намского улуса П.П.Ядрихинский-Бэдьээлэ, Е.Г.Охлопков-Буоратай, А.М.Петров-Чааскылатар (Баасынай), Дьиибэ Бытык и Бочоох - исполняли олонхо Сивцева Афанасия Егоровича - Дьиибэ Бытык.

Василий Николаевич-Бочоох - участник республиканской олимпиады 1938 г. и многих республиканских смотров, фестивалей и олимпиад. В 1948 г. стал победителем I слета республиканского фестиваля исполнителей олонхо. В 1962 г. занял призовое место на республиканском конкурсе исполнителей олонхо. Успешно выступал на республиканских фестивалях в 1972 - 1979 гг., победитель 1983 г. занял 2 место. Всего 8 раз участвовал на республиканских конкурсах:

3 раза занимал 1 место, 5 раз - 2 место.

Напечатаны стихи и поэмы в газетах и журналах:

1. Мас суха ырыа – 1938 г.
2. «Максим Аммосов совхозка» - 1975 г.
3. Колхозтаах уруйа – 1951 г.
4. Ат сюрютэ – 1960 г.
5. Ерегейдую туруохпут – 1970 г.
6. Ысыы ырыата – 1972 г.
7. «Максим Аммосов совхозка анаммыт» - 1975 г.
8. Энсиэли, энсиэли эбэкэм»
9. Партияга айхал
10. Хатырыгым хочото
11. Мастерскойга
12. Хатырыктаах санньылгана.

4. Печатные труды (книги) с указанием города и года.

Стихи «Уйгулаах ологу уруйдуубут» напечатаны в книге - сборнике народного творчества «Уйгулаах ологу уруйдуубут». Поэмы, стихи, отрывки из олонхо напечатаны в районных и республиканских газетах.

5. Награды государственные, правительственные и ведомственные с указанием года.

Многие награды не сохранились.

- Диплом 2 степени республиканского фестиваля искусств, посвященного 100-летию В.И.Ленина.

- Почетная грамота Министерства культуры ЯАССР и научно-методического центра народного творчества, КТР в связи с 75-летием. 1984 г.

Использованные материалы:

1. Данные с.н.с отдела олонхо П.Н.Дмитриева (архив ИГИ АН РС(Я));
2. Отзывы, газета „Ленин суола” 12 января 1984 г.;
3. Автобиография со слов В.Н.Попова-Бочоох, записанная Дьяконовым Михаилом Николаевичем 1984 г. 31 марта, с. Намцы;

Составлена У.Д. Сивцевой

Ядрихинский Прокопий Прокопьевич – Бэдьээлэ
(28.03.01 – 1979 с.)

ССРС суруйааччыларын Союзун чилиэнэ,
Саха АССР культуратын үтүөлээх үлэһитэ

Олонхоһут, тойуксут, суруйааччы.

*Проконий Барамыгин,
тыял үлэ ветерана.
Нам улуунун Көбөкөн нэһилигэ.
01.02.2003 сыл.*

Олоҕо салбанар

П.П.Ядрихинскэй-Бэдьээлэ киһи быһыытынан боростуой колхоз араас үлэлэригэр: тутууга, бостуугунан, кулуубу ититиигэ маһы быыстала суох тизээрэ. Эмиэ да Фрунзе холкуоска кыладыапсыктаан, нэһилиэк почтатын онгочонон эрдинэн Өлүөнэни туораан, Хатырыктан таһара. Бэдьээлэ ханнык да хаампат оҕуһу хаамтарара, икки атаба оҕус үрдүгэр эйэнгэлээн олороро.

Көбөкөн нэһилиэгин Фрунзе учаастагыттан 6-7 биэрэстэлээх Кутаакы диэн сайылыкка Потапов Уйбаан диэн сэниэ ыал Бэдьээлэни аҕата Ньобор Борокуоппай өлбүтүн кэннэ иитэ ылбыттар. Бу Потаповтары кытта эһэм „Алыка“ арыыга кыстыктаан, „Кутаакы“ сайылыкка чугас-чугас эн мин дэһэн иллээхтик олорбуттар. Оҕолоро суох дьон эбит. Төрөппүт таайбыттан Стрекаловскай Никифор Григорьевичтан үс уол, үс кыыс оҕотуттан Семены Уйбаан оҕонньор бэйэтин аннынан суруттаран эмиэ иитэ ылбыт. Таайым Потапов Семен Иванович Аҕа дойду сэриитигтэн төннүбэтэҕэ, көмүс унуоҕа сэрии толоонугар хаалбыт. Кэргэнигтэн Илиинэттэн оҕото Потапов Вячеслав Семенович торговай институту бүтэрэн Покровскай райсоюһугар үлэлээн пенсияҕа тахсан олорор.

Уйбаан Потапов оҕонньор олонхоһуттары дьыэтигэр ынгыран сөбүлээн олонхолотор идэлээх эбит. Өксөкүлээх Өлөксөй Уйбааннаахха эмиэ сылдыбыт. Онон Бэдьээлэ олонхо уус-уран тылын истэн, үөрэнэн олонхоһут, ырыаһыт буолбут.

Фрунзе учаастагар ийэбинээн кинилэртэн дьукаах да, уулусса да утарыта чугас олорбуттук. Суруйааччылар: Николай Габышев, Семен Горохов, Петр Дмитриев Бэдьээлэ Фрунзе учаастагар олордобуна тахса сылдыбыттара. Былыргы саха тылын билэр диэн сыаналыыллар эбит.

Бэдьээлэ аатын туохтан, хаһан ылыммыт диэтэххэ манньк. Муома оройуонугар суруйааччылары кытта барса сылдьан Семен-Туматка Бэдьээлэ бэйэтэ кэпсээбитэ ылыннарыылаах. 38 сааһыгар ССРС суруйааччыларын Союһун чилиэнэ буолуутугар псевдоним ыйыппыттара чахчы. Онно хос аатын Бэдьээлэ диэн суруттарбыта псевдоним буолбутун тойоннуохха сөп. Бу туһунан кырдыбаастартан ыйыттым да билбэттэр.

Көбөкөннө эргэ тирээбиллээх кулуубка Бэдьээлэ 60 сааһын

туолуутугар 1961 сýллаахха Таллан Бүрэ дакылаатчыт. Арай мин иһиттэхпинэ Бэдьээлэни уун-утары көрөн туран бу киһи өлүбэ, өллөбүнэ айымньылары - олонхолоро аатын ааттатыахтара диэн соноруйбутун – дьиибэргии истибиттэхпин.

Фрунзе учаастагар олонхону туруорууга Егор Герасимович Охлопков Буоратай, Иван Егорович Винокуров - Уйбаанка, Павел Дмитриевич Ядрихинскэй – Аччыгый Буутап, Василий Егорович Барамыгин о.д.а олонхотугар кыттыһан туруорбуттар. Бэдьээлэ мин санаабар ордук табыллан абааһы уолун оруолун ырыатын толороро. Кылгас хара бараанка сону тиэрэ кэтэрэ, сирэйин мааскаланан, олды-солды муос, абыр-табыр тиис онгостон дирин куолаһынан дыгиттэн-дыаһаһтан, ыһытаан-хаһытаан, ыллаан-туойан, уутугар-хаарыгар киирэн илгитэн бардабына саалаба улахан дьон соһуйара, оһолор да ыһаһалара иһиллэрэ.

Бэдьээлэ Новгородов алфавитынан бэлиэтэнэрэ. Миэхэ „Ходуһа уһуктуута диэн айымньытын Новгородов алфавитынан суруйан бэлэхтээбитэ. Кини бастакы кэргэнэ Матырыас Охлопков Егор Герасимович – Буоратай бииргэ төрөөбүт балта. Бастакы кэргэнигэн уоллаах кыыс оһолоох. Кини уола Ядрихинскэй Василий Прокопьевич (Ынтыгырыай) Нам селотугар олохсуйан кинофикацияба, райсоюзка үлэлээн пенсияба тахсан баран, оһолордоох, соторутаабыта өлбүтэ. Кыһа Ядрихинская Татьяна Прокопьевна 2 кыыс оһолоох, эрдэ ыалдыан өлбүтэ. Сизинэр элбэхтэр. Бэдьээлэ Пелагея Бочкаревагтан (Таачыгтан) Лариса, Маруся (Тыппыр) диэн кыргыттардаах. Лариса Дьокуускайдаабы культпросвет училищени бүтэрэн Амма Алтаныгар кулуубка үлэлээбитэ, онно олохсуйбута, оһолордоох, эдэр сааһыгар эмискэ өлбүтэ. Мария Прокопьевна Төнгүлүгэ олохсуйбута. Кэргэннээх оһолордоох. Төнгүлү СПТУ-гар иис маастарынан үлэлиир этэ. Онтон Барамыгина Февронья Ивановнаны кытта холбоһон Бэдьээлэ өлүөр диэри бииргэ олохбуттара, киниттэн ииппит оһолордоох. Бэдьээлэ сизинэрэ элбэхтэр, олох салһанар... Балта Анисия Прокопьевна Барамыгина (Ядрихинская) мин аһабар Иннокентий Михайлович Барамыгинга кэргэн тахсыбыта. Иккис балта Маай Пестеревтарга кийиит буолан уоллаах, кыыс оһо хаалбыт. Төрдүс оһо дьонго итиллибитэ Дьяконов (Ядрихинскэй) Кирсан Иннокентьевич. Элбэх оһолордоох, сизинэрдээх.

Бэдьээлэни биһиги Звереппит диэтэххэ сөптүгү буолуо. Саха оһус, ат мииннэбинэ ырыаһыт дииллэрини, олох ирдэбилин күүһүнэн от-мас тийиитигэр Бэдьээлэ айанын аргыһа, суолун доһоро буолан ырыата-хоһооно, олонхото үксэ даһаны ат, оһус арһаһыгар айылыннаба. Бэдьээлэ олонхотунан „Дьырыбына Дьырылыаттга кыыс бухатыр“ ааты ылыннан Нам селотугар 1991 сылтан оһо түөлбэтин төрүттээн, фольклорнай ансамблы саһалаан, нэһилииннэ билиинитин ылбыт салайааччы

Ефросинья Васильевна Соколова Бэдьээлэ биир дойдулаахтарын сүгүрүйүүлэрин, баржа махталларын ылыан ылар, аны да “Дырылыатталар” ааттара үүнэ-сайда туруохтун – диэн алгыбыт.

Бэдьээлэ улуунун, нэһилиэгин чизин араас күрэхтэһиилэргэ, ырыажа-тойукка элбэхтик көмүскээбитэ. Атын да улуустарга олонхону билиһиннэрэ ырыа-тойук аргыстаах айанныыра. Украина билиилээх поэта Юрченкожа сирдьитэ суох бара сылдыбыта. Поеһынан айаннаан сылайан, утатан тийбит. Культуралаах киһи үчүгэй-элэккэй бабайытык көрсүбүт. Остуол хотойорунан ас арааһа тардыллыбыт, өйдөөн көрбүтэ саха чэйэ диэн суох эбит, чэйи испэт атын утахтарынан аһыыр эбиттэр. Биһиги киһибит чэй диэбитин кулгаажа эрэ истэн хаалбыт. Онтон өйдөөннөр ошонньордугар чэй оргутан иһэрпиттэр.

Ядрихинской Прокопий Прокопьевич – Бэдьээлэ ССРС суруйааччыларын Союһун чилиэнэ, Саха АССР культуратын үтүөлээх үлэһитэ, норуот ырыаһыта, билиилээх олонхоһут төрөөбүтэ 100 сааһа туолуутугар кини айбыт хоһооннорун, ырыаларын, олонхолорун сыаналаан 100 сааһын туоларынан, кини аатын үйэтитэн Көбөкөн нэһилиэгин культуратын дьиэтин кини аатынан ааттаатылар.

Ийэм Мария Никифоровна Барамыгина (Стрекаловская) кэпсээниттэн одон-додон истибиһпин биир түбэлтэни ахтыым.

Хапсыын атыһыт уола Кушнарев, атын да атыһыттар борохуоттара хойуккаанга диэри Булунга балыктыы киирээччилэри таһара. Оччолорго Өлүөнэ эбэбит сүннэ аһар “Бөрөлөөх”, “Ынах ойоһонун” арытын Саһылтай Баһа диэн ааттанар сиргэ борокуот тохтуура. Саас аайы Өлүөнэ өрүс мууһун үлтү анһан, кырылаан-харылаан, тыһаан-ууһаан эбэбит көмүөл уутун Хоту Муустаах муоража үйэлэргэ суккуйар. Бэс ыйын бастакы күннэригэр Булунга балыктыы киирээччилэр, нэһилиэк иһиттэн, Уус-Алдантан тийэ Саһылтай Баһыгар отуу онгостон, балаакка туруорунан, эрдэ киирэн борохуоту кэтэһэн хаарты, илии-атах, тустуу, күүстээхтэр күөн көрсүүлэрин тэрийэллэр эбит. Борохуот “Бөрөлөөх” арыыга кэлэн бастакы хаһытыырын истээт, ийэм үстээх-түөртээх уолу миигин сүгэн, атын дьону кытта 5-6 км “Бардыалаах” сайылыктан борокуоту баттаһа үүт, сүөгэй, сымьыт мэнэйдэһэ, сэргэхсийэ киирэллэр эбит. Аара “Улдьукаан” – диэн кытыл арыыга бастакы Оллооттор (Мухиннар төрүттэрэ) дьилэригэр утатан, куйааска буһан чэй иһэ киирбиттэрэ, хаартыһыттар борокуот да хаһытын истибэккэ ууларыгар-хаардарыгар киирэн хаарты оонньоон ньиллиргэтиһэ олороллор эбит. Аппа унуор Бочуустар дьилэригэр (Бочкаревтар төрүттэрэ) биир сүпсүлгэн – борохуоту куоттарымаары.

Өлүөнэ эбэбит мууһа ыраастанан, айылжа барахсан ото-маһа көбөрөн, күөрэгэй дырылас ырыата киһи эрэ сүргэтин көтөбүөх күнэ үүммүтэ.

Мустубут дьоннор күрэхтэхэр айдааннара, күлүүлэрэ, ырыаларатойуктара „Алыкы” арыга ыһы сири атынан бараналы сьлдьар Бэдьээлэни унуобун кычыгылатар, ынгырар-угуйар.

Кини дьонугар да эппэккэ, атын үөккэ баайан баран баатынан (тыһынан) эрдинэн 2 биэрэстэ сиргэ Саһылтай Баһыгар тахсар. Көр-нар бөбө, атах оонньуута бүтэн аны тустуу сабаланаары тустууктары сүүмэрдииллэр эбит.

Уус-Алданнар унуобунан көрүннээх, мотойбут түөстээх, чахчы да күүстээх Бөтүөһэ (Петр) диэн киһини түһүлгүбэ киллэрэллэр, хайа Намнар киһигит ханнаһый – диэн буолар.

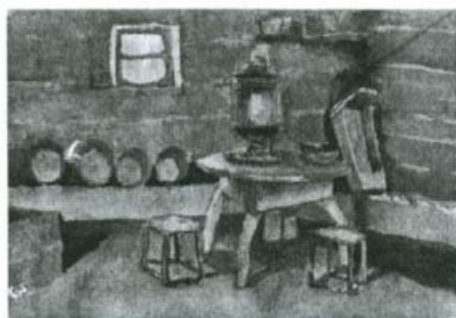
Намнар сүбэлэһэн баран Бэдьээлэни тустарыгар кэпсэтэллэр. Биһиги киһибит унуобунан кыра, эт чаллах, сымса. Хамнаныһытын күүһүгэр түбэһиннэрэн атаһын икки ардыттан өрө баһан көрөөр – диэн сүбэ биэрэллэр.

Тустуу сабаланар. Хапсыһы-хачыгыратыһы буолар. Анараа киһи биһиги тустуукпутун сэнээн туттара өтө көстөр.

Бэдьээлэ харса суох хачымахтаһа сьлдьан хамсаныһытын күүһүгэр сөп түбэһиннэрэн сүбэ курдук ахтатыттан өрө баһан таһааран Бөтүөһэни тас уорбатынан быраһар.

Ыһы-хаһы, айдаан оргуйа түһэр. Кыайы Намнарга буолла диэн ыһы-хаһы, күүгээн ньиргийэр. Уус-Алданнар киһибит астыга суохтук оуунна, онон иккиһин тустууну ыгыахха диэн этии киллэрэллэр. Егор Барамыгин (Баһыгыратар, тангара үөрэхтээх) миигин үстээх-түөртээх уолу сулбу тардан ылан остуол үрдүгэр хаамтара сьлдьан илибин ууннара-ууннара көөчүктэтэн „Обус тириитэ иккитэ сүлүллүбэт” диэн сахалы-нууччалы кутан-симэн Бэдьээлэ кыайыһытын быһаарар. Намнар, олохтоохтор кыайыһыларынан түмүктэммит.

Борокуот кэлэн Булунга бары сүпсүлгэнигэр түспүттэр.

Норуот айар идэлээхтэрин пааспардара

1. Араспаанньата, аата, абатын аата (хос аата): Ядрихинскэй Прокопий Прокопьевич
2. Сааһа: 41.
3. Оройуона, нэһилиэгэ: Нам, Көбөкөн.
4. Үөрэбэ, норуот ханнык-ханнык уус-уран айымньытын аахпыта: Сахалыы үөрэхтээх. Саха литератураларын аахпыт.
5. Баартыйалаах дуо? Суох.
6. Хайа-хайа дойдуларга тугу гына, төһө өр сьддьыбыта: Булунга эрэ сьддьыбыт.
7. Олобун илгэтэ, идэтэ, тугунан үлэлиир: Службалаах, районнаабы почтаба конюбунаан үлэлиир.
8. Хаһаангыттан олонхолуур, ылыыр буолта: 20 сьл.
9. Ырыаһыт, олонхонут, аймахтаах, төрүттээх дуо?: Ииппит абата, Потапов Петр ырыаһыт.
10. Идэлэнэн, дырыктанан ылыыр дуу, эбэтэр көннөрү дуу?: Көннөрү.
11. Өйүттэн бэйэтэ айар дуу, эбэтэр истибитин ылыыр туойар дуу: Хайатын бабарар.
12. Кимтэн үөрэммитэй: «Дьөгүөр Дьөлүүннүк» Таатта олонхонута
13. Ордук тугунан таптаан идэлэнэр (ырыа олонхо, остуоруйа, сэһэн, чабырбах): Ырыа, олонхо.
14. Олорор сириин аата, оройуонтан төһө ырааба: с. Нам, киинигэр.
15. Бэйэтэ ылыыр ырыаларын, олонхолорун ааттара:

	<i>Айымныыларын ааттара</i>	<i>Тоһо улахаһа</i>	<i>Хайа ырыаттан, олонхоһуттан уорэммитэ, ол истибит кийитэ, кимтэн истибитэ.</i>	<i>Бэйэтин эбиитэ, коһурэтиитэ.</i>	<i>Ким эмэ, хаһан эмэ мань суруйбу та.</i>
	Олонхоһоро:				
1	Күннүк сиртэн күөх оттоон сиир көбөччөр элэмэс аттаах күүстээх-уохтаах көрүлүүр-нарылыыр Көр дохсун бухатыыр.	Улахан	Биир кырдыаҕас Таатта олонхоһута Маалгынайтан уорэммит Дьөгүүр Дьөлүүн-нүктэн	Баар	Суох
2	Көй салгын аһылыктаах Көдьүгэ манган аттаах күүстээх-уохтаах көрүлүүр-нарылыыр Көр-дохсун бухатыыр.	Отто		Баар	Суох
	Ырыалартан:				
3	Тарабана ырыата	Отто		Бэйэтин өйүттэн суруйбута.	Суруллан бэчээт тэнэн турар
4	Сидьингнэри сиппийиэбин диэн кэпсээн.			өйүттэн суруйуу бэчээккэ бэрил-либитэ тахсыбакка сытар.	
5	Техника дэлэйдэ.			Бэһэлтэммэтэх	
6	Үөрэ көөттүм.			Бэһэлтэммэтэх	
7	Верховнай Совет быыбара I сылын туолуутугар.			Бэһэлтэммэтэх	
8	Быыбар күнүгэр.			Бэһэлтэммэтэх	
9	Ленин 70 сааһын туолуутугар.			Бэһэлтэммэтэх	
10	Суруйааччылар сийиэстэригэр анаммыт «Аартык».			Бэһэлтэммэтэх	
11	90 саастаах ударник эмээхсин туһунан.			Бэһэлтэммэтэх	
12	Украинецтары уруйдуубут.			Бэһэлтэммэтэх	
13	Туругурдун Советскай оборона.			Бэһэлтэммэтэх	
14	Чабырбах.		Норуоттан истибититтэн	Сурулла илик	

Толоролуһа:

Кулун тутар 24 күнүгэр 1941 с.

Толордо:

Кузьмин П.Д.

Норуот айар идэлээхтэрин пааспардара:

1. Араспаанньата, аата, абатын аата (хос аата): Ядрихинскэй Прокопий Прокопьевич - Бэдьээлэ
2. Сааһа: 45.
3. Оройуона, нэһилиэгэ: Нам, Көбөкөн, Фрунзе колхоз
4. Үөрэбэ, норуот ханнык-ханнык уус-уран айымньытын аахпыта: Үөрэбэ суох, уус-уран айымньылары аахпатах
5. Баартыйалаах дуо? ВКП чл. 1943 с.
6. Хайа-хайа дойдуларга тугу гына, төһө өр сылдыбыта: Булунга дьонун кытта кыра эрдэбинэ.
7. Олобун илгэтэ, идэтэ, тугунан үлэлиир: Уруккута дьадангы (хамначчыттар) билигин 1930 с. колхозтаах, онтон ыла ударник, ВКП секретара, олонхоһут.
8. Хаһаангыттан олонхолуур, ылыыр буолта: 19 сааһыттан
9. Ырыаһыт, олонхоһут, аймахтаах, төрүттээх дуо?: Ииппит абата, Потапов Петр Григорьевич ааттаах олонхоһут.
10. Идэлэнэн, дьарыктанан ылыыр дуу, эбэтэр көннөрү дуо?: Идэ онгостон дьарыктанан.
11. Өйүттэн бэйэтэ айар дуу, эбэтэр истибитин ылыыр туойар дуу: Бастаан дьонтон, онтон өйүттэн.
12. Кимтэн үөрэммитэй: Потапов Петр Григорьевичтан (ииппит абата) уонна атын дьонтон.
13. Ордук тугунан таптаан идэлэнэр (ырыа олонхо, остуоруйа, сэнэн, чабырбах): Олонхо.
14. Олорор сири аата, оройуонтан төһө ырааба: Нам, Көбөкөн нэһилиэгэ, Фрунзе колхоз.
15. Бэйэтэ ылыыр ырыаларын, олонхолорун ааттара:

№	Айымньыларын ааттара	Того улаhana	Хайа ырыаттан, олонхохуттан үөрэммитэ, ол истибит кинитэ, кимтэн истибитэ.	Бэйэтин эбиитэ, ки э рэг ииг э	Ким эмэ, хаһан эмэ мань оройута
	Олонхолор				
1	Күннүктээх сири көтөн-мөбөн айанныыр көрөччөр элэмэс аттаах Күн Дьөһүөлдүйт бухатыыр.	Улахан	Быдыргыттан сирдэтэн бэйэтэ айбыт	Үксүн өйүттэн эбэн Сэринни көрдөрөр курдук сруйбут	Бэйэтэ суруйан искусство таб. Сруусуа 1944с биэрбит.
2	Туйабын сабатыттан чочугур чуобур аттаах Тойон Дьөлүүт бухатыыр	Улахан	Таатта Дедюкин Егортан истибит. Ону эбэн көвүрэтэн айбыт.		Суох.
	Ырыалар				
1	Тарабана сайылык	Уһун 3 куплет		Бэйэтин өйүттэн сайылыгын хоһуйбут .	1939 с. бэчээт-тэммит 1931 с.
2	Украинецтары уруйдуубут			өйүттэн	
3	Советскай бухатыыр			өйүттэн	
4	Туругурдун Советскай оборона			өйүттэн	1944 с. Искусст
5	Өстөөх өлөр мөхсүүтэ			өйүттэн	вода
6	90 саастаах ударник эмээхсин			өйүттэн	биэрбит
7	Аан тыл			өйүттэн	1944 с.
8	Сидьинтэри сиппийэбинг			өйүттэн	Искусст
9	Өрөгөй үрдээтэ			өйүттэн	твота
10	Ыччат кыргыттар ааттарыттан			өйүттэн	биэрбит
11	Сталинга эвэрдэ			Бэчээттэм	1944 с.
12	Дьөһөһөй айыы ырыата			мэтэх	Искусст
13	Дьэдьиэн иэйиэхсит ырыа.			Сурулла	вода
14	Чабырбах	Уһун 2 тэтэрээт	Олох былыргы чабырбахтар Дьонтон истибит	илик Суох бэйэтигэр баар	биэрбит

Толорудунна:
от ыйын 26 күнүгэр 1945 сыл.

Толордо:
Мордовская Мария Васильевна.

Развернутая справка о носителе олонхо Намского улуса.

П.П.Ядрихинский-Бэдьээлэ

1. **Ф.И.О.** Ядрихинский Прокопий Прокопьевич-Бэдьээлэ, член Союза писателей СССР, Заслуженный работник культуры ЯАССР.

Родился 28 марта 1901 года в Кобяконском наслеге Намского улуса.

2. **Образование.** Нет.

3. **Трудовая деятельность и общественная работа.**

В 30-х годах активно участвовал в организации родного колхоза. Работал бригадиром, заведующим фермой, председателем правления, заведующим кладовой, полевым бригадиром. Много лет работал почтовым ямщиком, пастухом, плотником. Почетный гражданин Намского улуса. Постановлением Совета Министров ЯАССР от 24 мая 1966 г. - персональный пенсионер местного значения (пожизненно). Заслуженный работник культуры ЯАССР.

Ядрихинский Прокопий Прокопьевич - Бэдьээлэ - известный олонхосут республики, участник республиканских олимпиад, фестивалей, смотров.

В 1937 г. в мае месяце П.А.Ойунский специально приезжал в Намский улус. Организовал смотр-конкурс сказителей олонхо. Из Намского улуса участвовали 7 или 8 олонхосутов: Ядрихинский Прокопий Прокопьевич - Бэдьээлэ, Афанасий Сивцев - Дьиибэ Бытык, Гаврил Кычкин - Хабыанна, Егор Охлопков - Буоратай, Василий Попов - Бочоох. Об этой поездке П.А.Ойунский написал 9 мая 1937 г. в газете «Социалистическая Якутия» статью «Эпоха счастья и радости».

4. **Печатные труды (книги) с указанием города и года**

Дьырыбына Дьырылыатта Кыыс Бухатыыр олонхо - як. кн. изд. 1981 г.

Сборник «Олоххо айхал» - Як. кн. изд. 1971 г.

Сборник «Ходуса усуктуута» - Як. кн. изд. 1964 г.

Произведения «Лампа Ильича», «Польхающее синее пламя», «Встреча на Полтаве» - «Хотугу сулус» № 6 1969 г. и т.д.

5. **Награды государственные, правительственные и ведомственные с указанием года.**

- Заслуженный работник культуры ЯАССР.

- Награжден грамотой за доблестный труд. 1934 г. (Записи выцвели)

- Награжден юбилейной медалью «За доблестный труд в ознаменование 100-летия со дня рождения В.И.Ленина». От имени Президиума Верховного Совета СССР. 1970 г.

- Награжден медалью «Ветеран труда» 1976 г.

- Награжден юбилейной медалью «30 лет Победы в ВОВ». Президиумом Верховного Совета СССР. 1975 г.

- В 1947 г. награжден Почетной грамотой за исполнение своего сочинения «Мы торжествуем»-отрывок из олонхо (2 место) на республиканском смотре художественной самодеятельности, посвященном XXV-летию ЯАССР. Подписи: Предс. орг. ком., зам. предс. Сов. Мин. ЯАССР П.И.Корякин.

- В 1948г. награжден похвальной грамотой республиканского смотра народных певцов и сказителей, республиканской грамотой за исполнительское мастерство и активное участие на зональном фестивале фольклора, посвященном 50-летию ЯАССР.

- Почетная грамота Министерство культуры с 70-летием.

- Диплом 2 степени за творческие успехи на первом республиканском фестивале фольклора. Республиканский организационный комитет 1972 г.

- Почетная грамота за постановку олонхо «Кюн Деседдон» и за стихотворение «Тарагана бостууга» 1972 г. на районном фестивале к 50-летию ЯАССР и т.д.

Составлена У.Д.Сивцевой

Охлопков Егор Герасимович-Буоратай
(05.01.1897 – 1974 сс.)

ССРС суруйааччыларын сойуунун чилиэнэ

Олонхоһут, тойуксут, суруйааччы

Р.С.Охлопков,
Буоратай аймага

Охлопков Егор Герасимович-Буоратай
(05.01.1897 – 1974 сс.)

Олорбут, үлэлээбит сирэ-дойдута Нам улуунун Фрунзе нэһилиэгэ.
Абата – Охлопков Герасим Иванович (1861-1926), ийэтэ – Охлопкова
Анисия Яковлевна (1861-1936) төрдө Хатырык нэһилиэгэ.

Бииргэ төрөөбүттэрэ: Спиридон, Иван, Варвара, Матрена
Охлопковтар.

Егор Охлопков урукку кэм киһитин быһыытынан кыратыттан үлэбэ
эриллэн, оттоон-мастаан олох ымпыгын-чымпыгын билбитэ. Ыраас
туттуулаах мас ууһа этэ, бэйэтэ туттубут 2 дьыэтэ билигин да дьонго
туһалы тураллар. Колхозка киирэн сүөһү көрүүтүгэр, биригэдьириинэн,
бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбитэ. Бэйэтэ үөрэнэн ааҕар-суруйар буолбута,
кэлин кырдыан да баран кинигэ ааҕа олорор буолара.

Аҕа Дойду Улуу сэриитин кэмигэр үлэ фронугар сылдыбыта.

Сэрии кэнниттэн эйэлээх олобу тутууга күүһүн харыстаабакка
кыттыбыта, холхуос биир тутууга, үлэни кыайар үлэһитэ этэ.

Платон Ойуунускай көбүлээһининэн Саха былыргытын үөрэтии,
олонхону сэргүтүү сабаламмыта. Егор Охлопков “Сир үрдүттэн
сидьынгэри сиппийиэбин”, “Борогуулсук Боскуруоп” хоһоонноро
бэчээттэммиттэрэ. Кини “Алантай Боотур” уонна “Үрүн Уолан бухатыыр”
олонхолору убайын уолугар Семен Иванович Охлопковка этэн
суруйтарбыта билигин гуманитарнай чинчийии институттар харалла
сытар.

Е.Г. Охлопков 1939 с. ССРС суруйааччыларын сойуунун чилиэнинэн
ылыллыбыта. 1947 с. Егор Охлопков, Прокопий Ядрихинской (Бэдьээлэ),
Татьяна Ядрихинская (Ленинград блокадатын кыттыылааҕа) олонхону
Нам оройуонугар сценаҕа, Дьокуускайга театрга көрдөрбүттэрэ.

Е.Г. Охлопков кэргэнэ Ядрихинская Ирина Ивановна – сүрдээх
үлэһит, үтүө-мааны майгылаах, үчүгэй асчыт, иистэнньэн бастыҥа. 2
оҕолоох этилэр. Ийэлэрэ эрдэ өлбүтэ. Онтон кыыстара Соня ыалдыан
өлбүтэ. Уол – Иннокентий Охлопков Щепкин аатынан театральной
улицены Ф.Потаповы, Л. Сергучевы, А. Кузьминаны о.д.а. кытта
бүтэрбитэ. Саха театрыгар, Сунтаар, Нам кулууптарыгар үлэлээбитэ.
Кэргэнэ – Альбина Охлопкова, оҕолоро – Владимир, Ирина, Татьяна
уонна сиэннэрэ билигин Электросталь, Москва куораттарга олороллор,
үлэлиллэр.

Тохсунньу 25 күнэ, 2006 сыл, Нам

Норуот айар идэлээхтэрин пааспардара

1. Араспааньыта, аата, абатын аата (хос аата): Охлопков Егор Герасимович - Буоратай (Иванович диэн толорооччунан суруллубут)
2. Сааһа: 44.
3. Оройуона, нэһилиэгэ: Нам, Көбөкөн
4. Үөрөгү, норуот ханнык-ханнык уус-уран айымньытын аахпыта: Сахалы үөрэхтээх. Олонхолору аахпыта
5. Баартыйалаах дуо? Суох
6. Хайа-хайа дойдуларга тугу гына, төһө өр сылдыбыта: Булунга, Якутскайга.
7. Олобун илгэтэ, идэтэ, тугунан үлэлиир: Колхозтаах.
8. Хаһаангыттан олонхолуур, ыллыыр буолта: 24 сыл буолла
9. Ырыаһыт, олонхонут, аймахтаах, төрүттээх дуо?: Эһэтэ Охлопков Яков олонхонут, ырыаһыт.
10. Идэлэнэн, дьарыктанан ыллыыр дуу, эбэтэр көннөрү дуу?: Көннөрү
11. Өйүттэн бэйэтэ айар дуу, эбэтэр истибитин ыллыыр туойар дуу: Истибитин
12. Кимтэн үөрэммитэй: Мин саҥаһым эмээхсин Охлопкова Хобороостон үөрэммитим.
13. Ордук тугунан таптаан идэлэнэр (ырыа олонхо, остуоруйа, сэһэн, чабырбах): Олонхо.
14. Олорор сирин аата, оройуонтан төһө ырааба: «Чаран» Көбөкөн, Фрунзе колхоз 45 км.
15. Бэйэтэ ыллыыр ырыаларын, олонхолорун ааттара:

№	<i>Айымнылларын ааттара Олонхолор</i>	<i>Төһө улахана</i>	<i>айа ырыаттан, олонхоһуттан үөрэммитэ, ол истибит кийитэ кимтэн истибитэ.</i>	<i>Бэйэтин эбиитэ, кобура тиитэ</i>
1	Үс сүүс кийини үрдүнэн өңдөлдүйэн көстөр, үс былас өртүктээх, үрүмэччи маҕан аттаах Үрүң Уолан бухатыыр	Улахан	Хобороос эмээхсин гиэнэ	Эбии баар
2	Ала кэрэ аттаах Алантай Баатыр.	Улахан		
3	Үрүң Уолан бухатыыр	Отто олонхо		
4	Күннүк сиртэн күөх оттоон сиир көбөччөр элэмэс аттаах Күн Эрэлик бухатыыр	Уһун	Эмээхсинтэн истибитэ.	
5	Сонор хаарын суола көстүбэт кырпай хаарга кылыгыта биллибэт киргиллээх киис саҕаннаһын кэспитинэн төрүөбүт Кириэс Бэргэн		«Мычаар» диэн ааттаах олонхоһут	

Толорудуһа
кулун тутар ыйын 18
күнүгэр 1941 сыл

Толордо:
П.Д.Кузьмин

Кычкин Гаврил Семёнович – Хабыанна

Олонхоһут, тойуксут, ырыаһыт

Е.А.Эверстова - олонхоһут сизнэ

**Кычкин Гаврил Семёнович – Хабманья
олоҕо уонна айар үлэтэ**

Кычкин Гаврил Семёнович 1888 сыллаахха Мэнэ – Хангалас оройуонун Дойдунуускай нэһилиэгэр дьаданы дьиэ кэргэнгэ төрөөбүтэ. Ийэтэ эрдэ өлөн таайыгар итиллибитэ. Оҕо сааһыгар тулаайахсыйыы кыгаанах дьылҕатын билбитэ, баайдарга үлэлээн айабын иитиммитэ. Төһө да ыарахан олоххо олордор кэрэбэ-үтүөбэ тардыһара, ол иһин биллиилээх олонхоһут эдьиийин угуйуутунан олонхолуурга, туойарга үөрэммитэ.

Мэнэ – Хангалас оройуонугар маннай колхозка киирбит. Колхоз араас үлэлэригэр сарсыарда эрдэттэн киэһэ хойукка диэри үлэлээтэллэр даҕаны, колхоз эдэр уолаттара уонна кыргыттара мустан ыллыыллара-туойаллара. Хабманья Хабырыыс бу оҕолору көбүлээн Платон Ойуунускай «Дьулдуруйар Ньургун Боотур» диэн олонхотун туруорбуттаах. Бу олонхолорунан бэйэлэрин оройуоннарын нэһилиэктэринэн, ону тэнэ ыаллы Уус – Алдан оройуонун нэһилиэктэрин кэрийэн дьон – сэргэ ылахан махталларын ылбыттара. Олонхотун туруорбутун дьонго суруйтаран куоракка театрга көрдөрө киллэрээри сырыттабына «Дьону аралдьытабын» диэн буолуо, правлениятын салайааччыта Кычкин диэн киһи уоран ылан уматан кэбиспит, онон үлэтэ таах хаалбыт.

Онтон кэлин баҕар сөргүтэн туруоруо эбитэ буолуо да, аҕа дойду сэриитэ буолан мэхэйдээбит. Бииргэ оонньообут көрүлээбит дьонно бүтүннүү ыһыллан хаалбыттар. Ол курдук, холобура, Шестаков Гаврил Игнатьевич диэн уол сэриигэ ыңгырыллан баран сэрии хонуутугар өлбүт. Сэриигэ бараары туран олонхоҕо абааһы уолун оруолун толороругар кэппит ангар харахтаах маскараатын алаас саҕатыгар тииккэ ыйаан барбыга өргө дылы ыйанан турбут дэһэллэр.

Хабырыыһы броня биэрэннэр Дьокуускай куоракка трудовой фроннга аэродром тутуутугар үлэлэспиттэрэ. Онтон 1943 с. Саха театрыгар үлэбэ ылбыттара. Ити бириэмэбэ кэргэнэ Кычкина Екатерина Кирилловна бастакы кыыс оҕотун кытта Нам оройуонугар Үөдэй нэһилиэгэр киирэн олохсуйбуттар. Төһө да ырыаһытын үлэли сырыттар даҕаны, сирэ-уота, дьонно-сэргэтэ, оҕото-уруута тардан «Буденнай» аатынан колхозка төннөн тахсыбыт уонна араас үлэлэргэ туох баар күүһүн уоһун түмэн үлэлээбитинэн барбыт.

Бу сырыттабына талааннаах ырыаһыты Хабманьяны биир дойдулааҕа биллиилээх үнкүүһүт Пётр Поротовтыын Москваҕа Саха норуотун уус – уран самодеятельноһын күннэригэр «Ньургун Боотур»

олонхону туруорууга сахалартан аан бастакы делегация састаабыгар киирэн барбыгтара. Ити 1947 сыллаахха этэ. Делегацияны Дмитрий Кононович Сивцев – Суорун Омоллоон салайбыта. Делегация састаабыгар Сергей Зверев – Кыыл Уола эмиз барсыбыта. Ити барышларыгар улаханньк биһирэнэн, грамотанан, дипломунан, сыаналаах бэлэбинэн наһараадаланан кэлбиттэр.

Гаврил Семенович төһө да үлэ үөһүгэр сырыгтар, биир да концеры көтүппэккэ кыттара, олох хойукка диэри ылыыра туойара. Үлэни кыайбат буолуор диэри тутууга болуотунньуктаабыта, араас атын үлэлэргэ күүһэ кыайарынан үлэлээбитэ. Үөдэйгэ 8 кылаастаах оскуола тутуугугар элбэх сыратын биэрбитэ. Олус холку, улэһит, көрсүө-сэмэй майгылааба, өрүү ылыы-туойа сылдыара, кэрэбэ тардыһара.

Хабырыыс элбэх ырыаны бэйэтэ айбыта. Ол курдук, холобура, «Мачайар Баһылай», «Сиппиир ырыата», «Чабычах ырыата», «Ыарба ырыата», «Кэтэринэ ойобум» о.д.а. Улэһии сылдьан, айаннаан иһэн, ойуурга сылдьан наар ылаан кингинэйэрэ үһү. «Сиппиир ырыатын» мыраанга үүнэн турар талабы көрөн, ону хохуйан таһаарбыт. Онтон «Чабычах» ырыатыгар хатын туоһун хайдах тигэллэрин, кизэргэтэллэрин, бэлэм чабычахха тугу куталларын, ону хайдах сиһиллэрин аһышларын барытын ойуулаан хохуйара.

1940 с. Гаврил Семёнович «Ыарба ырыатын суруйбута. Бу ырыатын сурукка П.Н.Попов таһаарбыта («Саха фольклора» хомуурунньук 1970 с. П.Н.Попов суруйууга). 1936 сыллаахха «Мачайар Баһылай» ырыата суруллубута. Маны сурукка Г.У. Эргис таһаарбыта (Саха фольклора 1970с.).

Н о р у о т

а њ а р

и д э л э э х т э р и н

п а а с н а р д а р а

Пермяков Дмитрий Максимович

1. Араспааньгата, аата, абатын аата (хос аата): Пермяков Дмитрий Максимович
2. Саана: 73.
3. Оройуона, нэһилиэгэ: Нам, Хамабаатта
4. Үөрөбү, нуруот ханнык-ханнык уус-уран айымньытын аахпыта: Суох.
5. Бааргыйалаах дуо? Суох.
6. Хайа-хайа дойдуларга тугу гына, төһө өр сылдыбыта: Бодойбожо, Өлүөхүмэбэ, Витимнэ хара үлэлэргэ
7. Олобун илгэтэ, идэтэ, тугунаан үлэлиир: Дьадангы, служащай аймаба
8. Хаһаангыттан олонхолуур, ыллыыр буолта: 36 лет
9. Ырыаһыт, олонхоһут, аймахтаах, төрүттээх дуо?: Төрөппүт абата ырыаһыт, олонхоһут Пермяков Дмитрий Данилович «Мэник Миитэрэй»
10. Идэлэнэн, дьарыктанан ыллыыр дуу, эбэтэр көннөрү дуу?: Идэлэнэн.
11. Өйүттэн бэйэтэ айар дуу, эбэтэр истибитин ыллыыр туйар дуу: Истибитин уонна өйүттэн.
12. Кимтэн үөрэммитэй: «Ырыа Хоруода» Чурапчы Мугудай нэһилиэгин кинититтэн.
13. Ордук тугунаан таптаан идэлэнэр (ырыа олонхо, остуоруйа, сэһэн, чабырбах): Олонхо уонна ырыа.
14. Олорор сириҥ аата, оройуонтан төһө ырааба: с. Нам.
15. Бэйэтэ ыллыыр ырыаларыҥ, олонхолоруҥ ааттара:

№	Айымньыларын аатгара	Төһө улахан	Хайа ырыаттан, олонхоһуттан үөрэммитэ, ол истибит кийитэ, кимтэн истибитэ.	Бэйэтин эбиитэ, көвүрэниитэ.	Ким, хаһан суруй-бута
	Олонхолоро:				
1	Үс мас үүт бүтэйн үрдүнэн өнгөлдүйэн көстөр үүт манган аттаах Үрүн Уолан бухатыыр.	улахан	«Ырыа Хоруода» Чурапчы Мугудай нэһилиэгин кийитигтэн.	Эбилгээх	Суох
2	Дэгиэ хара тиити Төргүү мутугунаан көтөр Омун төлөн хара аттаах Халын куйах сонноох, Хааннаах батыяа кымныылаах Харахтаах үнүү торуоскалаах Модьу киһи Модьуйа Саарын.	оттоку	«Сэлдик уола» Никита Петрович диэн ааттаах ырыаһыт, олонхоһут кийитигтэн тайбаа сылдьан истибит Илин Хангалас улууһа	Тулсарылаах	Суох
3	Сөботох дьулайыгар тобус туһахтаах Дөбүлдүн сизэр аттаах Ньургун Боотур.	улахан	Алабар нэһилиэгэ Чурапчы Сынсмайаан уола Ырыа Охоноһойтон		Суох
	Бу олонхо үс бырааттыылар:				
4	Сөботох дьулайыгар биэс туһахтаах бэкэлдьин сизэр аттаах бэт киһи Мэркэлэ Бэргэн.				
5	Маанылаах мабан				
6	Уруйдаан удабан				
	Ырыалар:				
7	Кыһын уонна сайын ырыалара.	улахан		Өйүттэн. Ырыа	Харыдаттан истибитэ.
8	Тыһы тураах ырыата.	отто		Бэйэтэ.	
9	Сассыарда утуян туран аһаан тарбаспыт ырыа.				
10	Киһээ утуяр ырыа.				
11	Остоол ырыата				

Толорулуна:
Кулун тутар 14 күнэ 1941 сыл

Толордо:
П.Д.Кузьмин

Сивцев Кузьма Васильевич – Мурун

Олонхоһут

Сивцев Кузьма Васильевич – Мурун

1. Саана: 93.
2. Оройуона, нэһилиэгэ: Нам,. 1 Модут нэһилиэгэ.
3. Үөрэбэ, норуот ханнык-ханнык уус-уран айымньытын аахпыта: Суох.
4. Баартыйалаах дуо? Суох.
5. Хайа-хайа дойдуларга тугу гына, төһө өр сылдыбыта: Бүлүүгэ. Аал тардыһа таһса сылдыбыт – биир сайын.
6. Олобун илгэтэ, идэтэ, тугунан үлэлиир: -
7. Хаһаангыттан олонхолуур, ыллыр буолта: Оҕо эрдэбиттэн олонголоон баран уон биэс сыл буолбут олонголооботоҕо, кыһа буйан.
8. Ырыаһыт, олонхоһут аймахтаах, төрүттээх дуо?: Суох.
9. Идэлэнэн, дьарыктанан ыллыр дуу, эбэтэр көннөрү дуу?: Эдэригэр улахан идэлээх олонхоһут.
10. Өйүттэн бэйэтэ айар дуу, эбэтэр истибитин ыллыр туойар дуу: Кырдыаҕас олонхоһуттартан үөрэнэн баран эбэр-сабар эбит.
11. Кимтэн үөрэммитэй: Бэрис уола Баача Баһылай (1 Модут), Таптаакы Дьаакыһый (ол аймах).
12. Ордук тугунан таптаан идэлэнэр (ырыа олонхо, остуоруйа, сэһэн, чабырҕах): Олонхоһон уонна ырыанан.
13. Олорор сири аата, оройуонтан төһө ырааҕа: Уус-Алланга улахан кыһыгар олорор.
14. Бэйэтэ ыллыр ырыаларын, олонхолорун ааттара:

Айымньыларын аатгара	Төбө улахана	Хайа олонхогуттан үөрэммитэ, ол кимтэн истибитэ.	Бэйэтин эбинтэ, көбүрэтинтэ.
1 Үс ини-бии тобус бэт киһи Энэтэй-Мэнэтэй үтүө киһи Үгэлээн Бэргэн алтан хайынардаах, тимир мууттаах Тэтим Бөжө (кэннэжитэ, маннай Мүлдү босхон).	Улахан, уһун, күтүр олонхо.	Тапшаакы Дьаакыный олонхото	Эбэр-сабар этим эдэр эрдэхпинэ -«-
2 Абыс ала биэлээх абыс талба саадьарай ынахтаах, абыс айымы кыһа ойохтоох чачыгыр чуогуур аттаах Тизэрбэс Баатыр. 8 уолаттардаах. Олортон биир үчүгэй уоллаах Көбүл бөжө диэн.	Сүүнэ олонхо, кыра олонхогуттар кыайан үтүктүбэт этилэр. <i>Ойуутун</i> сытаан толорботторо.	Баача оронньор олонхото.	
3 Уолах тиити онголоһуйар уолугунан куотар суор хара аттаах эрэйдээх буруйдаах Эр Сөвөтох	Орто собус олонхо.	Баача олонхото (үс сыл дьукаахтаһан олорон уһуттарбыт)	
4 Сэттэ үрэх сибиэркэтин сиэн үөскээбит тэлимиэн сиэр аттаах Сир уола Дьизэрбэх Бэргэн. (Сир иччитэ, Аал Луук мас иччитэ иппит уола)	Син улахан биир түүн барар олонхо буолуо.	Баача олонхото	
5 Үүт манан аттаах Үрүң Уолан, көргө көстүбэтэх Күн Тумулаан балыстаах.	Улахан олонхо.	Баача олонхото	

Толорудунна:
кулун тутар 13 күнэ
1941 с.

Толордо:
Г.М.Васильев

Шестаков Николай Николаевич - Суутга

1. **Араспаанньата, аата, абатын аата (хос аата):**
Шестаков Николай Николаевич (Суутга)
2. **Сааһа:** 49.
3. **Оройуона, нэһилиэгэ:** Нам, Бөтүн
4. **Үөрэбэ, норуот ханнык-ханнык уус-уран айымньытын аахпыта:** Үөрэх суох. (Икки хараба суох)
5. **Баартыйалаах дуо?** Суох.
6. **Хайа-хайа дойдуларга тугу гына, төһө өр сылдыбыта:**
Ханна да сылдыбатах.
7. **Олобун илгэтэ, идэтэ, тугунан үлэлиир:**
Холкуостаах. Уруккута ойуун.
8. **Хаһаангыттан олонхолуур, ыллыыр буолта:**
Эдэр сааһыттан.
9. **Ырыаһыт, олонхоһут аймахтаах, төрүттээх дуо?:** Суох.
10. **Идэлэнэн, дьарыктанан ыллыыр дуу, эбэтэр көннөрү дуу?:**
Көннөрү.
11. **Өйүттэн бэйэтэ айар дуу, эбэтэр истибитин ыллыыр туйбар дуу:** Истибитин (бэйэтэ этэринэн).
12. **Кимтэн үөрэммитэй:** Олонхобо Ырыа Хабырыыс диэн быллыргы Нам ааттаах олонхоһута.
13. **Ордук тугунан таптаан идэлэнэр (ырыа, олонхо, остуоруйа, сэһэн, чабырбах):** Олонхоһут. Ханныктык эмэтик ыллыыр.
14. **Олорор сириҥ аата, оройуонтан төһө ырааба:** Бөтүн, 13 килэмиэтир.
15. **Бэйэтэ ыллыыр ырыаларыҥ, олонхолоруҥ ааттара:**

№	Айымныларын аатгара	Төһө улаhana	Хайа ырыаттан, олонхоуттан үөрэммитэ, ол киһитэ, кимтэн үөрэммитэ	Бэйэтин эбиитэ
	Олонхолоро:			
1	Дьурулуйар Ньургун Боотур.	Улахан, икки сүһүөхтээх	Ырыа Хабырыгыс-тан	Олонхоут бэйэтэ этэринэн эбиикөбүрэтти суох
2	Туоххалдьыйбат 9 мүбэһэлээх Тойон Туолур бухатыыр.	Улахан		
3	Күн Дьирибинэ бухатыыр.	Улахан		
4	Күн Эрэлик.			
5	Товустаах обо Чуучустаан бухатыыр	Улахан		
	Ырыалара:			
1	Байанай алгыһа	Кылгас	Сүннүнэн Өксөкүлээх Өлөксөй текстэ	

Толорудунна:
кулун тутар 12 күнэ
1941 с.

Толордо:
Г.М.Васильев.

Сивцев Афанасий Егорович —

Дьнибэ Быгык.

1. Сааһа: 59.
2. Оройуона, нэһилиэгэ: Нам, Хатырык
3. Үөрэбэ, поруот ханнык-ханнык уус-уран айымньытын аахпытга: Букатын үөрэбэ суох.
4. Бааргыһалаах дуо? Суох.
5. Хайа-хайа дойдуларга тугу гына, төһө өр сылдыбыта: дьонун кытта: Булунга 20-чэ сыл сылдыбыт, ол иһигэр Усуйаанаба, Аллайыахаба.
6. Олобун илгэтэ, идэтэ, тугунан үлэлиир: Колхозтаах «Кыһыл талаһа»
7. Хаһаангыттан олонхолуур, ыллыр буолта: Отучча сааһыттан.
8. Ырыаһыт, олонхоһут, аймахтаах, төрүттээх дуо?: Суох, арай аҕам ийэтэ ырыаһыт этэ.
9. Идэлэнэн, дьарыктанан ыллыр дуу, эбэтэр көннөрү дуу?: Соччо алыс баран дьарыктамматах киһибин.
10. Өйүттэн бэйэтэ айар дуу, эбэтэр истибитин ыллыр туйар дуу: Өйбүттэн буоллаба дии.
12. Кимтэн үөрэммитэй: Аан бастаан күтүөтүттэн Пестряков Яковтан уонна олонхоһуттартан.
13. Ордук тугунан таптаан идэлэнэр (ырыа олонхо, остуоруйа, сэһэн, чабырбах): Олонхо, ырыа.
14. Олорор сирин аата, оройуонтан төһө ырааба: Нам Хатырык нэһилиэгэ Каганович к/з. Оройуонтан 27 биэрэстэ хоту
15. Бэйэтэ ыллыр ырыаларын, олонхолорун ааттара:

№	Айымньыларын аатгара	Төһө улаhana	Хайа ырыаттан, олонхоһуттан үөрэммитэ, ол истибит кийитэ, кимтэн истибитэ.	Бэйэтин эбнитэ, көбүрөтүтэ.
1	Олонхолоро: Тумул хара тыа туллан хайдан киирэрин курдук туналбаннаах туус мабан аттаах Тойон Добуһуол бухатыыр.	улахан	Булун кийитэ Курутуу Баһылай диэн кырдыаҕас олонхоһуттан истибитим.	Өйүм тылым салалла рынан
2	Үргэл быата үүннээх дьэллиргэ быата тэһиннээх Иирээннээх кутурааннаах Игирэ Хара.	обургу 4 чаастан ордукка барар, уһаттахха уһуур	Көбүрүйэ Уоһук диэн Усть-Яна кырдыаҕаһа олонхоһуттан	Өйүм тылым салалла рынан
3	Орто дойду олохтообут олобун онгорорго төрөөбүт Оҕо Одьунаас Бөҕө		Бэйэм онорбут олонхом – аныгылыы сир дойду былдыаһыгытын туһунан	Өйүм тылым салалла рынан
1	Ырыалара: Тэлигирээмэ турбут ырыата (Ойуун көрүүлэммит)		А.Е.Кулаковскай Булунга суругунан ааҕа олоһоруттан истибититтэн Нам оройуона Белоусов диэн улахан ырыаһыттан истибитим	Өйүм тылым салалла рынан
2	Борукуот ырыата			
3	Мачайар Баһылай		Бэйэм нэһилиэгим кийитэ Попов Василий (өлбүтэ) диэнтэн истибитим	Өйүм тылым салалла рынан

Толорудунна: Муус устар ыйын 4 күнүгэр 1941 сыл.
г.Якутск, ул.Горького, 27,
флигер, ял. изба

Толордо:
Г.М.Васильев.

Сивцев Афанасий Егорович – Дьинбэ Быгтык.

1. *Араспаанньата, аата, абатын аата (хос аата):*
Сивцев Афанасий Егорович – Дьинбэ Быгтык
2. *Сааһа:* 63.
3. *Оройуона, нэһилиэгэ:* Нам, Хатырык нэһил., Каганович к/з.
4. *Үөрэбэ, норут ханнык-ханнык уус-уран айымньытын аахпыта:*
Үөрэбэ суох, уус-уран айымньыны аахпатах.
5. *Баартыйалаах дуо?* Суох.
6. *Хайа-хайа дойдуларга тугу гына, төһө өр сылдыбыта:* 20-тэн тахса сыл дьонун кытта: Булунга, Верхоянскыйга, Аллаыйахаба, Анаабырга.
7. *Олобун илгэтэ, идэтэ, тугунан үлэтир:* Уруккута дьаданы билигин колхозтаах, кэргэннээх, босхон иитэр кыыстаах.
8. *Хаһаан кыттан олонхолуур, ыллыыр буолта:* Оҕо эрдэбиттэн онтон 27 сааһыттан бырабан баран 1937 с. Ыллыыр, олонхолуур буолбут. 1937 с. олимпиадаба кыттан 4 кийиттэн 1-й миэстэни ылбыт.
9. *Ырыаһыт, олонхоһут аймахтаах, төрүттээх дуо?:* Суох.
10. *Идэлэнэн, дьарыктанан ыллыыр дуу, эбэтэр көннөрү дуу?:*
Көннөрү күннээбинэн идэлэнэн.
11. *Өйүттэн бэйэтэ айар дуу, эбэтэр истибитин ыллыыр туйар дуу:* Өйүттэн бэйэтэ айар.
12. *Кимтэн үөрэммитэй:* Аан бастаан күтүөтүттэн Пестряков Яковтан уонна олонхоһуттартан.
13. *Ордук тугунан таптаан идэлэнэр (ырыа олонхо, остуоруйа, сэлэн, чабырбах):* Олонхо, ырыа.
14. *Олорор сирин аата, оройуонтан төһө ырааба:* Нам оруйуона Хатырык нэһилиэгэ Каганович к/з. Оройуонтан 27 биэрэстэ хоту.
15. *Бэйэтэ ыллыыр ырыаларын, олонхолорун ааттара:*

	Айымныларын ааттара	Төһө уластана	Хайа олонхоһуттан үөрэммитэ, ол кимтэн истибитэ.
	ОЛОҮ ХОЛОРО:		
1	Тумул хара тыа туллан эрдэн киирэрин курдук туналбаннаах туус мабан аттаах Тойон Довуһуол бухатыыр.		Курутуу Баһылайтан истибитин бэйэтэ уларытан
2	Эр киһи, уол оҕо иэйэхсит сиэнэ Элий Хаара бухатыыр.		Бэйэтэ өйүттэн Көбүрүйэ Уоһуктан (Өлбүт киһи)Алдан
3	Орто дойду олобун орускуоттаан онгорорго төрөөбүт Уйунаас Бөбө бухатыыр.		Курутуу Баһылайтан Арбаа ХангаласБулунг оройуона буолбута
4	Иирээннээх кутурааннаах Игирэ Хара		Пестряков Яковтан. Нам Түбэ. Өлбүт киһи
5	Харданг эһэ тириитин саба Хаан Дылаах бухатыыр.		Пестряков Яковтан. Нам Түбэ.
6	Эрэйдээх буруйдаах Эр Соботох		
7	Үрүг Уолан		
	Ырыалара:		
1	Остуол ырыата.	Уһун	Бэйэтин өйүттэн
2	Борукуот ырыата.	Уһун	Дьонтон
3	Остуолба турбут ырыата (Ойуун түүлүттэн).	Уһун	
4	Мачайар Баһылай.	Дьонтон	
5	Киһини-сүөһүнү хоһуйабын	уһун	

Толорудунна:
от ыйын 25 күнүгэр 1945 сыл.

Толордо:
Мордовская
Мария Васильевна

Винокуров Иван Егорович – Иванка

1. **Араспааньата, аата, ағатын аата:** Винокуров Иван Егорович - Иванка
2. **Саана:** 36.
3. **Оройуона, нэһилиэгэ:** Нам, Көбөкөн нэһилиэгэ
4. **Үөрэбэ, норуот ханнык-ханнык уус-уран айымньытын аахпыт:** Сахалыы үөрэхтээх. Сахалыы ырыалары, кэпсээннэри аахпыт
5. **Баартыйалаах дуо?** Суох.
6. **Хайа-хайа дойдуларга тугу гына, төһө өр сылдыбыта:** Ханна да сылдыбатах.
7. **Олобун илгэтэ, идэтэ, тугунан үлэлиир:** Тыа хаһаайыстыбатынан иитиллэн олорор. Төрдө дьадангы.
8. **Хаһааңгыттан олонхолуур, ыллыыр буолта:** 10 сыл буолла.
9. **Ырыаһыт, олонхоһут, аймахтаах, төрүттээх дуо?:** Хос эһэлэрэ олонхоһуттар, ырыаһыттар.
10. **Идэлэни, дьарыктанан ыллыыр дуу, эбэтэр көннөрү дуо?:** Көннөрү.
11. **Өйүттэн бэйэтэ айар дуу, эбэтэр истибитин ыллыыр туойар дуу:** Истибитинэн
12. **Кимтэн үөрэммитэй:** Бүлүү улуунун кинитэ. «Кыыл уола Бүөтүр» диэн ааттаах олонхоһуттан.
13. **Ордук тугунан таптаан идэлэнэр (ырыа олонхо):** Олонхо, ырыа.
14. **Олорор сири аата, оройуонтан төһө ырааба:** «Бөрөлөөх» арыыта. Намтан 30 килэмиэтир.
15. **Бэйэтэ ыллыыр ырыаларын, олонхолорун ааттара:** Идэлэнэн ыллыыр ырыата суох күннээҕи бошпуруостарын сөп түбэһиннэрэн ыллыыр.

Айымньыларын аатгара	Төһө улахаана	Хайа олонхонуттан үөрэммитэ	Бэйэтин эбнитэ, көбүрэтнитэ	хаһан эмэ суруйбут- тара
<p>Үрдүк хара тыаны үрдүнэн үөмэлээн көстөр үөнгөс хара аттаах, көй салгын тыыннаах, күргүй - көбүө куоластаах, тымныы-дьыбар аһылыктаах өргөс кылаан өстөөх, үнгүү батас тыллаах үс саһаан үрдүктээх бүтэй курустаал таас үрдүгэр тура дьаарбайан үөскээбит Таас Устуруудал - бухатыыр</p>	улахан	«Кыыл уола Бүөгүртэн» истибитинэн	Эбии, көбүрэтин баар	суох

Толорудунна. 17.3.1941 с.

Толордо: Кузьмин П.Д

Неустроев Семен Михайлович

ОЛОНХОУТ

Төрөөбүт сирэ: Намтан төрүттээх.

Олорор сирэ: Булун оройуона Арыылаах нэһилиэгэ.

Сааһа: 78 саастаах.

Суруттарбыт олонхолоро:

1. Иэйиэхсит сизэнэ Илэ Хара,
Айыһыт сизэнэ Ала Хара.
2. Көнтөстөй Бэргэн бухатыыр.

Сурулуна:

1946 – 1947 сс. Чэрэлиинэнэн илиинэн суруллубут.

Толорулунна:
фольклору хомуйааччынан

В.Д. Атласовынан

Неустроев С.М.
олонхоһут

**Иэйиэхсит сиэнэ Илэ Хара,
Айыһыт сиэнэ Ала Хара.**

(олонхо сабаланытыттан быһа тарды)

Былыргы дьыл мырайар мындаатыгар, урукку дьыл уларыбат уорбатыгар, ааспыт дьыл аламай арҕаһыгар оттоку тобус нилээх сабалаах иккис дьырым дойду тэнийэн тэлгэнэн турутуран үөскээбит эбит. Син биир ойор күн урсуннаах, киирэн эргийэн таххар дьылбай маҕан ый килбиэннээх эбит. Ол дойду турулуур тус оттогутар аҕыс ааттаах үрэх айгыстар аанһыһы төрдө, тобус суккуйар үрэх түбүлүүр түмүгэ буолбут Киэн дьыһиһэ диэн ааттаах алаас айыллан тэриллибит эбит. Ол алаас кытыы диэки өттүгэр туох үөскээбитэй буолуой диэн сирийэн көрөр буоллаха; Эргинэ хара тыа ийэлээх, баай хара тыа баһаардаа, курум хара тыа куораттаах, бургунас ынах муостарын кэккэлэтэ туппунт көрдүк ини-бии быраатты дьонно айыллан үөскээбиттэр эбит.

Бу дьонно ат тийиэбинэн албан дьонно ааттара, орус дьүккүйэринэн суон модун сурахтара кимнээбий эбитий диэн сураһар буоллаха убай киһи аата Иэйиэхсит сиэнэ Илэ хара, быраат киһи аата Айыһыт сиэнэ Ала хара – диэн эбиттэр.

Дэ бу дьонно үрүн хара сүүрүк диэн төрдүттэн мэлигир, иэриме балаҕан дьыһи букатын тэриммэтэх, эгэ кэлэн ампаар дьыһи билиэх дьон буолуо дуо? Тыа сиригэр үөскээбит дугуйдаммыт дьон быһыһынан тобус курдуулаах баарабай моҕол ураһа дьыһиэхтэр эбит. Миинэр мингэлэрэ тардыстар талаһалара суох дьон быһыһынан туут хайыһар көлөлөөхтөр эбит, онтукалары айаннатар ньымалара диэн иккилии хоолук тайахтаахтар, мань таһынан биирдии иитинэр уонна мананар батыһа ох саа тэриллэрдээхтэр эбит. Бу дьонно хара тыа адьырҕа эһэтин талы бастыһын, тайах кыһыл мунутуурун, кыһыл таба эгэлгэтин, көтөр араһын талбыттарын тала сылдьаннар өлөрөн сэймэктээн кэмэ кэрдиттэ биллибэттик, аата ахсаана суох үгүһү элбэһи бултаан, астаан дэлэгэйдик аһаан сиэн олоһор, сылдьар дьонно эбиттэр.

Манһык айыһаах дьонно таннар тангастара чычырбастыһа баара дуо? Түнэ гизнэ түүнүктээх үтүөтүн, мандаһа гизнэ бастыһын, киис гизнэ киргиллээх бэрдин тала сылдьан таннар дьонно эбиттэр.

Дэ бу дьонно бэйэлэрин дьүһүннэринэн бодолорунан буоллаһына киһиттэн итэһэспит диэхтээбэр, мунутуур үчүгэйдэрэ биһиги эрэ буоллаһыт буолуо диэн сылыктанан тутта сылдьар дьонно эбиттэр.

Биир кэмгэ иккиэн бултаан-алтаан кэлэн бараннар аһы-сии үөрэ-көтө олоорбуттара эбитэ үһү. Ол олороннор убай киһи Иэйиэхсит сизэнэ Илэ хара быраатын диэки үөргү-сүөргү көрөн олорон манньк тосхоллоох саҥаны саҥарбыта эбитэ үһү;

Илэ хара.

Дьизэ, бую !

Дьизэ эн биһи –

бургунасынахтар муостарын
тэннини туппут курдук
үөлээннэхэн үөскээбиппит.

Ол тухары

Айахпытынан ааһа иликпит,
санныбытынан тутайа иликпит.

Ол да буолтун иһин

манньк манньк итэбэстэр
бааллар диэн сыаналыбын;
изримэ дьизэни иччилииргэ
баарабай балаҕаны барчатарга
төрөтөр оҕону төлкөлүүргэ

аал уоту отторго –

тэннээх доҕор суоҕа
куһаҕан буолууһук,
хотун дьахтар суоҕа
хобдох буолууһук.

Ол быһыытынан

суол хаан ийэни

тобуларга толкуйданым,

дьэрэкээн хаан ыллыгы

тэлэйэргэ тэринним.

Атын омук ааттаахтарыгар

туһунан сир дьохуннаахтарыгар

унуор нэһилиэк киргиллээхтэригэр.

Ол ханнык дьонноҕо

бараары сананнын диэн

ыйытан ыаһыйалыыр буолларгын;

мантан

турулуур тус собуруу

халлаан улаҕатын

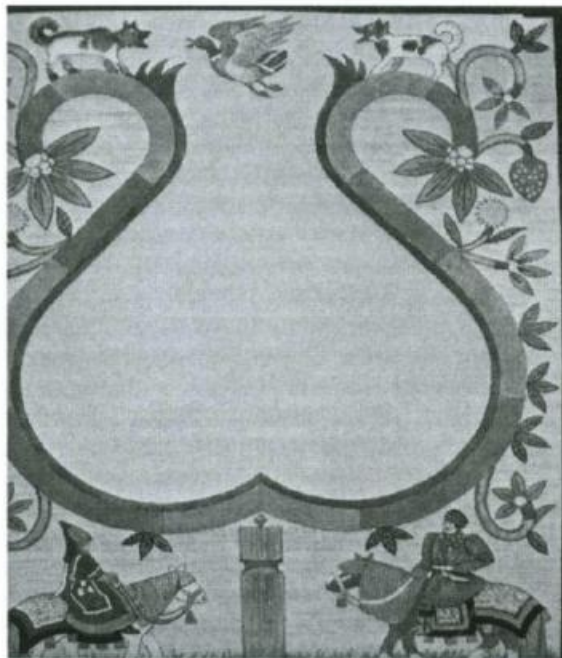
бэтэрээнни өттүгэр

үөскээн үөдүйбүт

төрөөн төлөһүйбүт
Күн Дырибинэ диэн
тойон үөскээбитэ,
Ый Сындалыма диэн
хотун айыллыбыта.
Олор кыыстара
Кыыс Мөндөлүүн диэн
ааттаах үчүгэй дыахтар
төрөөн үөскээн төлөһүйэн
олорор сурабын истибитим,
ол кини
үрдүк аатыгар
үтүө сурабар барабыан.

Олонхоһуттан суруйда В.Атласов. 1946-47 сс.
(Архив ЯНЦ СО РАН Фонд 5, опись 7, ед.хр. 148)

Неустроев С.М.
олонхоһут

Көнтөстөй Бөбө

(олонхо саваланыгыттан быһа тардыы)

Былыргы дьыл мындаатыгар, урукку дьыл уорбатыгар, ааспыт күн арбаһыгар, эргэтээби күн элэмтэтигэр үөскээн үөдүйэн төрөөн төлөһүйэн сир ийэ хотун тэриллэн туругурбута эбитэ үһү. Кини бэйэлээх – тэнийэн тэлгэнэн үөскээн олохсуйбутун чинчилээн бодуулаан көрөр истэр буоллаха; Тиит балыгынан тирээбиллэммит, туут балыгынан тулааһыннаммыт, хатыыс балыгынан харахаламмыт, кур мууһунан түгэхтэммит, көнгдөй буорунан оттоломмут, хара буорунан хадьааһыннаммыт, туой буорунан кунустаммыт, кыһыл кумабынан кыбытыылааммыт, иһэгэй күөх отунан кырыстаммыт, турабас дьэңкэ уунан ойбонноммут, Саар чаллах маһынан сабаламмыт, үтүө бастыг маһынан үрүттэммит итинник үтүө бастыг дойду сириэдийбит эбит.

Ойон тахсар унаар мабан күнүнэн урсуннаммыт, киирэн тэгэлийэн тахар дьэңкэ мабан ыйынан килбиэннэммит абыс иилээх сабалаах атааннаах мөгүөннээх айгыр силик аан ийэ дойду ананан айгыстан, аңаарыйан үүнэн, үөскээн үөдүйэн түмүктэммитэ эбитэ үһү.

Ол үрүт өттүгэр; дьоллоох соргулаах тобус буобуралаах туой кэрэ булгуннаах тобулу үүнэн туругурбут эбит, ол ону үрүт өттүн өрүһүйэ баттаан өйдөөн дьүүллээн көрдөххө буоллабына; абыс салаалаах аал кудук мас айгыстан ааннаан үүнэн үөдүйэн тахсан олохсуйбут эбит, ол ону адыылаан көрөн турдахха; Чороон айах көрдүк лоһуор көмүс туорааба торолуйбут, сыдыаай сылгы сиэллээх кутуругун тэннин тутан баран лэппэччи быһан ылбыт көрдүк нуолур солко мутукчалаах эбит. Онтукайыттан аранас арыынан чалырбаччы таммалыы, сөнг сүөгэийинэн сөллүргэччи көбө турарыттан отто туруу дьабыл дойдуга үөскээбит киһи сүөһү аймах угахтанан аһаан сиэн тупсан торолуйан, төлөһүйэллэригэр бэлэмнэнэн үс үрүмэтийбит үүт көлүйэ диэн үөскээн хаалбыт эбит.

Бу дойду үрдүк мындаатыгар киэнг таһаатыгар ханнык ааттаах сирдэр туһааннаан олохсуйбуттарай эбитэй диэн көрөр буоллаха; Кыталык кыыл абыс түүннээх күнгэ кырыяа көтөн кытыгытын булбат кыталыктаах дылбай хотун сыһыы – диэн ол аңаар кырыытыгар туруйа кыылым тобус түүннээх күнгэ тула көтөн тулатын булбат туруйалаах киэнг Тумааһытта хотун диэн икки бастыг сыһыылар туругурбуттар эбит.

Ол үрүт өттүгэр тоох үөскээбит эбитий - диэн сиһилии көрөр билэр буоллаха; Саахаллыбыт унуохтаах саппаллыбыт быһыылаах саха ураанхай адьас суох эрдэбинэ, уһугунан дугунар оттоунан курданар

улааньнан ньуурдаммыг туора харахтаах устатынан муруннаах киһи аймах олох суобуна, килбэччи мэлигир эрдэбинэ, ол кэмнэ үөскээн үөдүйэн төрөөн төлөһүйэн ааттан төрүөбүтэ адьас биллибэт, Ийэттэн төрүөбүтэ букатын иһиллибэтэх, тобуһуонун толору туолбут Дьохсоһоллой Мэнгэ оһонньор биирдэ эмискэ баар эрэ буолан хаалбыта үһү. Кинини гытта бииргэ хоонньоһо сытар холоонноох хотуна тэннээх доһоро иэримэ дьизни иччилииргэ, баарабай балаһаны баһылыктыырга, алаһа дьизни тэрийэргэ, аал уоту отторго, күр үбү үөскэтэргэ, күдэн сүөһүнү иитэргэ аналлаах сэттэ уонун ситэ туолбут Сэбэйикээн баай эмээхсин дьахтар бииргэ баар буола түһүспүтэ эбитэ үһү.

Манньык дьоннор хайтах дьизбэ уокка олороллорой эбитэй диэн өйдөөн бүдүүлээн көрөр буоллахха; Халлаантан кыл сажа тардылыга көстүбэтэх, үс күннүк сиртэн күлүмүрдээн көстөр күндү күөбүл мас балаһан дьиз баар эбит; Айгырыажа диэн абыһуон баай тиитинэн баһаналаммыт, тулбатыһа диэн тобуһуон туруктаах тиитинэн тулааһыннаммыт, сэгэйис буолуо диэн сэттэ уон липпэ тиитинэн тирээбиллэммит, аллараангы дойдуттан алдыархай бөбө аргыйыажа диэн алта хос лаһыыр хара муостаны дьаптаһыттар, үөһээ дойдуттан үлүгэр бөбө үргүйүө диэн үс хос мөгүрүөн маһынан үллүйэн кэбиспиттэр эбит. Орто дойду күүстээх сай салгына көгүрүтэ сынньыа буолуо диэн үс хос мөкүчүк бүтэй маһынан холлоһоһу ууран тутан онорон бараннар ньыгыл хара буорунан үрүттүүнү холлоһостууну былас ордуга туос аһаара халыһнаахтык үллүйэн сабан дьаптаһан кээстэр, тула өттүнэн дьөлүтэ быһаннар сүлүүдэ таас олох суобуна, сизркилэ таас адьас мэлигир эрдэбинэ сылгы ыһах кэнэбэскилэрин хомуйа тарданнар сабан сырдатан түннүктээн кэбиспиттэр эбит.

Онтон ис диэки өттүн одуулаан турдахха; Кытыһылыыр кытыт сылгыны кырыһытынан кытаһахтыгы охторон түһэрбит көрдүк дьизни тула кылбаран манган сыһаһалаабыттар эбит, дьаптал хара орону, битиилээх биллэриги, үгэлээх үгэби, ханаргастаах хаппахчыны онортообуттар эбит. Улахан алаас сажа уһа диэкилээх, кэрэ алаас сажа кэтэбэри диэкилээх, суомах алаас сажа суол ааннаах эбит. Биэстээх атыыр оһус бурут оту сизэн баран үлэ өлө сытарыгар бочуомнуур модуруннаах модун хаан боруохтаах эбит. Тоһус уолан киһи кыайан арыйбат тон хаан олуурун, аһыс кыыс дьахтар кыайан аппарат алтан дьаакыр халһанын онорон тутан турутуһуттар эбит. Дьизэлэрин хангайар хаба ортотугар, алаас сыһы быһаһаһын сажа эбир дьаһыл холумтаны тэпсэн ньээкэйэн онорон олохтообуттар, ол үрүт өттүгэр уус киһи суорба таас хайаны суоран суоран умнаан онорбутун көрдүк сөрү сөптүк онорон чочулаан тутан ыһсаран суостуганнаах күрүлгэннээх суо хаан оһоһу

онгорон олондон туругупутгар эбит. Бу оһохторугар баай тиити баһынан баччалаан, буолак тиити ортогунан чууркалаан, хайыта-тырыта сынньан бараннар хабаҕалыгар диэри тобус толору симэн оттон кэбиспиттэрэ буоллабына, түүнүн күнүһүн билбэккэ тобус күннээх түүнү мэлдьи уостубакка абыраабакка линкинэччи - ланкыначчы умайа турар уоттаах оһох буолбута эбитэ үһү.

Оттон дыһэлэрин тас диэки өттүн истэ сэргэннээн көрөн дыарыгылыы турдахха; Дьоруо ат күнгэ дьоруолаан кыайан тийэн кэлбэт дьохсооттоох дыэ тастаахтар эбит, Сэлиик ат күнгэ сиэлэн тийэн кэлбэт.....

Олонхоһуттан суруйда В.Атласов. 1944-47 сс.

*(Архив ЯНЦ СО РАН
Фонд 5, опись 7, ед.хр. 149. На 242 листах)*

Саха АССР тылы уонна культураны үөрэтэр институтугар итиэннэ норуот айымньытын хомуйар дьинэ управлениятыгар.

Мин 1916 сыллаахха атырдыах ыйын 19 күнүгэр уруккута Байаантай улуунугар билингитэ Уус-Алдан оройуонугар I Байаантай нэһилиэтин Танда селотугар дьадангы бааһынай ийэттэн аҕаттан төрөөбүтүм.

Революция буолуон дылы төрөппүттэrim: аҕам Дмитрий Васильевич Атласов, ийэм Ульяна Тимофеевна Атласова сирдэрэ уһаайбалара суох буолан сүөһүнү тэринэр кыахтара суох буоланнар олохтоох нэһилиэктэрин баайдарыгар Сиидэрэп Баһылай итиэннэ “Тынгырах” диэн дьоннорго хамначчыттааннар иитинэр этилэр.

Онтон революция буолан былаас үлэһит аймах илиитигэр кирибит бэриэмэтигтэн ыла уһаайба сирдэнэннэр кэтэх сүөһүнү-аһы тэринэннэр бэйэлэрин бэйэлэрэ көрүнэр буолбуттара.

Саха Сиригэр холбоһуктааһын барбытыгар мин төрөппүттэrim 1930 сыллаахха аан бастаан табаарыстыбаҕа кирибиттэрэ онтон икки сыл буолан баран артыалга тахсыбыттара.

Мин 1925 сыллаахха төрөөбүт дойдум – Танда ситэтэ суох оскуолатыгар үөрэххэ кирибитим, оччотообуга төрөппүт дьонум миигин ыалга олордон үөрэттэрэр кыахтара суох буолан абыс саастаах уол сылдыаммын алта биэрэстэлээх, сорох дьыл сэттэ биэрэстэлээх сиртэн оскуолабар сылдьан үөрэнэр этим. Инньэ гынаммын 1921 сыллаахха дылы үөрэнэммин тыа түөрт группалаах оскуолатын бүтэрбитим. 1930 сыллаахха кыаллыбат балаһыанньабытынан оччотообу оҕо санаам тохсунньунан оскуолабыттан уурайан хаалбытым. 1931 сыллаахтан ыла советскай хаһаайыстыбаннай тэрилтэлэргэ уон биэс саастаахпыттан үлэли баран хаалбытым ол күнтэн бу күнгэ диэри быыстала суох үлэлээн практикаттан үөрэнэн үлэһит киһи быһыытынан сылдыабын.

Мин билигин үөрэбим төһө да кыратын иһин, эһэлэrim А.Е. Кулаковскай, А.Софронов сыаналаах айымньыларын үөрэтэн билсирдэн тураммын утаппыттааҕар ордук баҕатыһан туран эдэр саастаах үйэм устатыгар бэйэм норуоттар төрөөбүт ийэ дойдубар туох эмэ кэскиллээх айымньыны онгортон таһаарарга бэйэбэр сорук ылынан тураммын дьаныардаахтык үлэлибин.

1944 сыллаахтан ыла норуотка бэйэтигэр баар бэчээккэ тахсан тарбана илик айымньыларын; олонхолору, былыргы народ сэхэннэрин итиэннэ тылларын-өстөрүн хомуйарга үлэлибин. Ол курдук; «Көнтөстөй Бөҕө», «Айыһыт сизэнэ Илэ Хара, Иэйэхсит сизэнэ Илэ Хара» – диэн олонхолору, «Таатта төрдө саһыл бытык», «Уйбаан сарыабыс», «Абааһы», «Булчут», «Үс уоллаах оҕонньордоох эмээхсин», «Сүллүгэстэй бөҕө»,

“Ылдыаа борулуок” – дин сэнэнэри мань таһынан бэт былыргы бэриэмэбэ Булун оройуонугар Арыы нэһилиэгэр “Тураах” дин сиргэ олохсуйан олоро сылдыбыг Ньаалдал – дин тонгус туһунан кэпсээнэри суруйталаан хомуйа сылдыбын. Тиһэх, Өлөөн өрүһүн сүннүгэр үөскээн-төрөөн сылдыбыг “Өккөөбүл Бөбө” – дин “Тимир тиһиктээх Тиһикээн” уонна “Аржаа Хангалас Күүстээх Бааската” – дин былыргы кэпсээнэри эбии хомуйталырга үлэлибин. Мань таһынан “Кэргэн ахтыгыта” – дин дьингээх олохтон ылан суруйарга былааннанан үлэлиргэ тэринэбин. Кыпгатаан этгэххэ, бу үлэм эдэр дьоннор инники кэскиллэрин быһаарыналларыгар тустаах олохторун тапталынан сибээстээн төрөөбүт ийэ дойдуга бэриниллээх буолар тыһыҥга бэйэ бэйэлэрин үөрэтһин дьон норуот өйүгэр санаатыгар таптал тыһынын кытаатыннаралларын ол бэйэлэрин тустаах олохторунан көрдөрөллөрүн тэрийэригэр саарбажалааһына суох кэрэхсэбиллээх суолу көрдөрүөбэ.

Мин бу үөһээ ыйылыбыг бары үлэлэрбин Саҥа биэс сыллаах былаан түмүктэнэр кэмигэр 1950 с., бүтэттир былааны ылынабын. Бу үлэлэrim ахсаанын иһиттэн, билигин бу суруйан ыппыт “Көнтөстөй Бөбө” – дин олонхону 1944 с. Нам сиригэр төрөөбүт Неустроев Семен Михайлович дин 74 саастаах кырдыбастан олонхолотон баран онгорбутум. Мин олонхолору, кэпсээнэри да олус дин биһирибин, ол иһин болбомголоохтук истэн туран бухатырдарын аатын, туттар тэриллэрин, сирин-уотун ойуутун тута суруйталаан ылар идэлээхпин. 1945 сыллаахха баран олонхоһу кытта бэйэм суруйбут тизкиспин сиһилии ааҕан биэрэн билиһиннэрэн бараммын 1946 сыллаахха муус устар ыйга ситэрэн онгортон бүтэрдим.

Бу олонхо олонхоһута оччотообуга 60 саастаах киһиттэн бэйэтигэр отут саастаабыттан ингэриммит онон быһа тарыйан ылан этгэххэ бу олонхо үйэ анараангы өттүтүн сылдыар буолуохтаах. Бу олонхо бэйэтин идизэтинэн хоһоонунан уонна тыһынан олонхолор “кэксэлэригэр киирэригэр сөптөөх” диэммин таптаан суруйан онгортон бу ыттым. Бу олонхону суруйан үлэлиир бэриэмэбэр дьон киэн арангыгар быһа тардыталаан ааҕан биэрдэхпинэ кини сүсүөгэ истээччилэри кэрэхсэтэр.

Онон мин көрдөһүөм этэ;

а) Кырдык мин урукку өттүгэр манньк улахан үлэни толорботох киһибин бу маннайгы хардыым буоллаҕа ол быһыытыннан бу үлэбэр сыһалар баар буолалларыгар саарбажалаабын онон көннөрөн онгортон чочулаан туран норуот билиитигэр - аабыгыгар таһаараргытыгар.

б) Бу олонхону Саха АССР 25 сааһа туолуутунан сибээстээн таптыыр кэргэним Анна Ильинична кэриэһигэр анаан тураммын үгүс эрэйбин кэрэйбэккэ үлэлээн онгортум.

г) Мин инники өттүгэр харгыһа суох үлэлирим наадатыгар
народнай айымньыны салҕаан хомуйарбар бэйэбит ааккыгыттан докумены
анаан онгоруон ытаргытыгар.

д) Бэйэм төһө потребносунан кумаабыны ылан туһанарбар көмөнү
тэрийэргитигэр.

е) Үлэлиирбэр инструктивнай ыйыыны кэрдини ытаргытыгар.

Мин бу туруорбут бошпуруостарым толоролунахтарына, инники
өртүгэр үлэлиирбэр кыахтар баар буолуохтара.

В.Д.Атласов

Адрес: ЯАССР Булунский р-н Күһүүр 1941 г.

Попов Афанасий Степанович
олонхоһут

Төрөөбүт сирэ: Нам оройуона, Арбын нэһилиэгэ

Сааһа: 30 саастаах.

Олонхото:

1. Бэриэт Бэргэн

Кимтэн истибитэ:

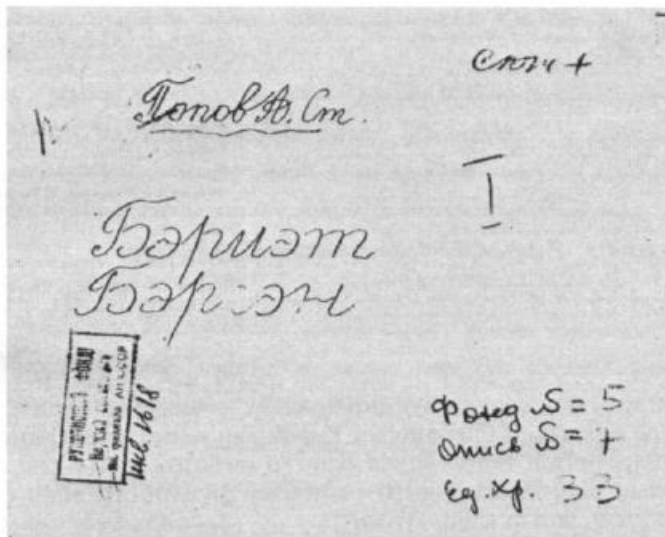
Уус-Алдан киниттэн Ушницкай Семен Николаевичтан
истэн баран олонхо онгостубут.

Сурулуһна: Попов Афанасий Степанович бэйэтэ суруйбут.

Латынны, илиинэн

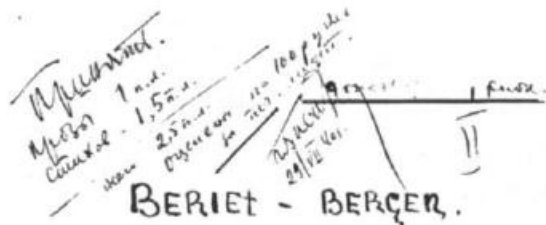
Толорлуһна: 1935 с.

Билигин Дьокуускай куоракка ЯНЦ СО РАН архыбыгар
харалла сыгар. Ксерокопиялаан бу кинигэбэ киллэрдим. Үөрэттэн,
аабыан баҕалаахтарга фондатынан, опиһынан буларга дөбөн буолуо.

А.С.Попов "Бэриэт Бэргэн" - олонхо,
108 лиис, 1935 сыллаахха автор бэйэтэ,
латынны суруйан туттарбыт.
Фонд 5, опись 7, ед.хр. 33.

МОНГОЛ
УЛСЫН
ХУУЛЬ
МОНГОЛ
УЛСЫН
ХУУЛЬ
МОНГОЛ
УЛСЫН
ХУУЛЬ

BERIET - BERÇEN.
Сага д...
Бань
аагаал...
агааа.

Отларий Боруса

Нисань риста
Ардандад насин
Стонис дунд
вонданд ир. талга 30

Уе дунд Улунгуань
(Кабуня) тунд илүүдтөн
мисэ олонхо нугасу дун.
дунд илүүдтөн.

Уе Ож...
Вонд... олгогор III

Уе олонхо нуга баар хинд
Гонига буагачтарга Тагаат
Уе хилан албан ундалан

Уе хилан илүүдтөн тунд Уонд
Абаарис - Гимегрив Вейдун
тунд Тагаат талгал дун
Одон... Кеминь, Гун... донд,
тагаат-тагаат, тагаат
Уе хилан олонхо нуга

Мисэ тунд тагаат баар
Сагаат тунд тагаат баар
Уе хилан илүүдтөн тагаат
Уе хилан илүүдтөн тагаат
Уе хилан илүүдтөн тагаат
Уе хилан илүүдтөн тагаат

Олонхоуттан олонхоут истэн олонхо онгостор олонхону үйэтитэр.
Попов Афанасий Степанович Уус-Алдан киниттэн Ушницкай Семен
Николаевичтан истэн баран олонхо онгостон илдэ сьлддыбыт уонна
манньк олонхо баар диэн олонхону үйэтипит, хайа олонхоуттан
истибитин аатын бйан туран.

«Энсиэли хочотун олонхоуттара» программа чэрчитинэн, архыпка
үлэлээнин түмүгүнэн Семен Николаевич Ушницкай уола Петр Семенович
Ушницкай Нам үлүүүн олонхоуттар Афанасий Степанович Поповка

Петр Ушницкий

член Союза журналистов СССР с 1975 года
Лауреат премии фотожурналиста
Еремея Порядина, отличник культуры,
фотокорреспондент газеты «Мирнинский рабочий»
11 февраля 2004 года, г. Мирный.

Мой отец олонхосут

Мой отец, Ушницкий Семен Николаевич, родился в 1898 году. Сколько себя помню, он не рассказывал о прошлом, о близких. Единственное, что я помню, то, что дед мой был священнослужителем — дьяконом. Помню в деревне Опож у тети Оли (сестра отца) видел мощный серебряный крест и несколько церковных утварей.

Еще в те времена отец говорил мне, что самый бедный крестьянин имел 10 коров, а это он говорил в годы хрущевской "отъебали" и жестких сельскохозяйственных реформ...

Отец родился в Усть-Алданском районе в Опожском наслеге. Когда я был маленьким, он показывал мне алаас "Тандалы", и я только спустя десятки лет осознал, что род моего отца жил не очень-то бедно. На этом алаасе были огороженные пашенные земли, амбары-зернохранилища, добротные рубленые дома и мельница, которую, отстреляв/уничтожив, и сейчас можно запустить в работу.

От Николая Николаевича Литвинцева (Опож, учитель, бывший председатель сельсовета, поэт) я узнал, что два брата моего дедушки с христианской миссией шли в Верхоянск и на Колыму. Больше о них нет сведений. Митрополит Терман сказал, что большевики в Якутске не сохранили (уничтожили) церковный архив, и только в г. Иркутске, возможно, что-либо осталось.

В Советское время такой род не уважали, раскулачивали, и поэтому отец многое умалал и, видимо, по этой причине перед войной они переехали в Намцы, а в годы войны перебрались на заработки в г. Якутск.

Мама моя, Елена Филипповна, уроженка Усть-Алданского района, Батагайского наслега, из рода Тарских. Известный спортсмен, борец Николай Тарский и переводчик, писатель Тарский — ее родственники. В годы войны в артели она вырезала деревянные ложки, занималась шитьем, а отец, как тогда говорили, был черноработим. Занимался заготовкой дров, работал конюхом, дворником. Полностью последнее место его работы — во дворе Верховного Совета (сейчас отреставрированное здание ЯНЦ). Потом всю оставшуюся жизнь мои родители работали "черноработим" в Якутском драматическом театре (ул. Каландаршивили, 2). Мне кажется, это были их самые счастливые годы. Они не пропускали ни одной премьеры, были близко знакомы с известными артистами (Д. Хоррлов, П. Решетников, И. Находкин, А. Сергучев). А когда в 1957 г. готовили оперу Учуургу "Боотур", отец пропадал в театре. Даже на репетициях был с артистами. Я давно знал, что отец был олонхосутим, но он редко, по великой просьбе гостей, исполнял, как говорится в музыке, короткие арии. Полностью только, когда он впервые отвез меня к деду (Андрей Макаров — Оростой с. Учуур-Куол Усть-Алданского района, Логойского наслега, приемный отец моей мамы), то в сайылыке Борлоох всю ночь исполнял олонхо. Слушателей было очень много, горел камелек, а мы, четверо, бегали вокруг балагана и любовались искрами из трубы камелька. Когда по радио передавали олонхо, в доме стояла тишина. Некоторых исполнителей он критиковал, но с большим уважением относился к Нохсорову.

Студент ЯГУ Николай Литвинцев жил у нас. Еще тогда он писал стихи, публиковал в "Эдэр коммунистте", они с отцом вели долгие беседы. К сожалению, не успел записать его олонхо. Наверное, с годами многое забывается, ведь олонхо — это устное произведение. Отец с трудом расписывался в ведомости, поэтому у него не было возможности самому вести записи. Он рано ушел из жизни, в 1961 г. (инфаркт). И вот только в прошлом году Н. Н. Литвинцев в архиве нашел олонхо моего отца в записи Попова Афанасия Степановича (Намский улус). Я им очень благодарен. Это дорогой памятник отца моим детям, внукам, родным, друзьям...

Пользуясь случаем, и, зная, что это письмо будет храниться с олонхо моего отца, я хотел бы поблагодарить моих родителей за то, что они заложили во мне и моих детях творческие гены. Мама преподавала мне азы игры на хомусе, а благодаря отцу я стал фотожурналистом. Я извиняюсь перед читателем, что не пишу на саха. Если бы учился в якутской школе, не ушел бы из Саха Театра, а сейчас такой, какой есть.

В.Алексеев

Горнай улуунун «Үлэ күүһэ» №93 хаһыатыгар
1997 сыл сэттинньи 19 күнүгэр бэчээттэппит.

Петр Колесов — саха норуотун улуу олонхоһута

Мин кинини итинтэн атыннык ааттыахпын бабарбаппын. Саха сириг биллиилээх историга, этнограба, фольклорига Гаврил Васильевич Ксенофонтов 1921 с. Нам улуунугар Атамай нэһилиэгэр (билигинтинэн Горнай улуунун сирэ) сылдьан, Петр Колесов диэн улуу олонхоһуту көрсөн, кини билэр олонхотун испиһэгин суруйбута «Ураанхай сахалар» диэн кинигэтигэр бэчээттэммитэ.

Ити кэнниттэн саха норуотун фольклорун чинчийээччилэр, үөрэтээччилэр бэйэлэрин үлэлэригэр хам-түм да буоллар, элбэх олонхону билэрин ураты тутан, кини аатын бэлиэтээн ааһаллара.

Бу кэмнэ диэри биһиги Г.В.Ксенофонтов Колесовпыт билэр олонхолорун испиһэгиттэн уратыны тугу да аахпатахпыт-истибэтэхпит. Бүтүр Колесов диэн кимий-тугуй? Дьоно-сэргэтэ, аймахтара хана баалларый? Ксенофонтов биир эмэ олонхотун суруйбута архыыпка баара буолаарай? Хомойуох иһин, күн бүгүнүгэр диэри кини төрдүн-уһун билэ иликпит.

Сорох чинчийээччилэр Г.В.Ксенофонтов олонхоһуттан ааһан иһэн, билэр эрэ олонхолорун испиһэгин суруйбута буолуо диэн сабаҕалыыллара. Ол да иһин кинини күн бүгүнүгэр диэри анаан үөрэтэ-чинчийэ иликтэрэ эбитэ дуу?

Мин, алтынны ыйга уопуска ылбычча, арыый бириэмэлэммитчэ Наукалар Академияларын Сибиридээҕи салаатын Дьокуускайдааҕы научнай киинин архыыбыгар үлэлээн, олус наадалаах матырыйааллары буламмын бэркэ диэн үөрэн-көтөн кэлбитим.

Онон бу Саха норуотугар дэнгэ төрөөбүт, улуу киһи билэр олонхолоруттан улуунум ааҕааччыларыгар тириэрдэр, иһитиннэрэр наадалаах буолуо дии саныбын.

Петр Колесов толорор олонхолоро

Кини олонхолоро ааттара-суоллара урукку өтүгүр бэчээккэ тахсан турар. Ол эрээри чинчийээччи ити олонхолорун кимтэн истибитин-билбитин кыпта суруйбута, бу эмиэ улахан наадалаах дии саныбын. Урут бу ханнык да бэчээккэ сурулла илик. Онон нэһилиэктэр мантан бэйэлэрин олонхоһуттарын билиэхтэрин, үөрэтэллэригэр туһаныахтарын эмиэ сөп.

1. Эрэйдээх-буруйдаах Эр Соҕотох (Атамай нэһилиэгин сахата, 40 сыл анараа өтүгүр өлбүт Сутурук Микииппэртэн истибит).
2. Бу олонхо атын вариана (40 сыл анараа өтүгүр Таастаах нэһилиэгин сахата Сэмсэ Дайыһылаттан истибит.)
3. Атаах Эмээхсин, Чонкуруун Оҕонньор (45 сыл анараа өтүгүр Бүлүү сахата, 70 саастаах тангараһыт оҕонньортон истибит).
4. Алгыстайы Хатын, Аар Мөнгүөп Тойон (Нам улуунун Хамаҕатта нэһилиэгин сахата Николай Белоусовтан истибит).
5. Ала Туйгун, Хара Туйгун (Хамаҕатта нэһилиэгин сахата Нынньыа Ньюкулайтан истибит).
6. Тунал Баай Тойон, Сандыл Манган Хатын (Николай Белоусовтан истибит).
7. Эристиэбэй Бэргэн (30 сыл анараа өтүгүр Бороҕон сахатыттан истибит).
8. Дьэирбэк Бэргэн (олохтоох олонхо).
9. Хара Хаан Тойон, Манган Күскэн Хотун (олохтоох олонхо).
10. Бэрт Киһи Бэйбэлиин Тулаайах (Атамай сахатыттан Чөнөһөөт Өлөксөйтөн истибит).
11. Ытык Сөлүөнэй удабан (Атамай сахатыттан истибит).
12. Унаалдьын Куо, Байбары Куо (Уһаарка сахаттан истибит).
13. Кылааннаах Уһуктаах Кыыс Бухатыыр (20 сыллаабыта истибит Бороҕон олонхото).
14. Ньэмизт Бэргэн (40 сыл анараа өтүгүр Ойуун уунун сахата Силипиэнтэн истибит).
15. Дьэгэлимээн эмээхсин (Атамай сахатыттан истибит).
16. Үрүҥ Уолан (Атамай сахата Добун Миитэрэйтэн истибит).
17. Өлбөҕөчөөн Бөҕө (Атамай сахата Испирдиэнтэн истибит).
18. Буор Хара Атаах Буорсун Бөҕө (Таастаах нэһилиэгин кинитэ Машыйтан истибит).
19. Хаалдык Бэргэн (Одуну нэһилиэгин сахата Хорууһуттан 40 сыл анараа өтүгүр истибит).

20. Муос Тангастаах Муос Эрили (Атамай нэһилиэгин сахата Сутурук Атамайтан истибит).
21. Айыы Сиэнэ Айама-Баатыр (40 сыл анараа өттүгэр Атамай сахата Антонтан истибит).
22. Күн Айаама Баатыр (40 сыл анараа өттүгэр Одуну сахатыттан истибит)
23. Ынах Уола Айдаан Бухатыыр (Николай Белоусовтан истибит).
24. Мүнгүлү Бөҕө.
25. Эрэйдээх Буруйдаах Эр Соботох (Колесов этэринэн бары олонхоһуттар билэллэр.
26. Одун Халлаан уола Одунча Бөҕө.
27. Хаара Халлаан Уола Куобах Сангыһах.
28. Хаарымтабай Хаара Кыырт. Өрүкүйэр Үрүн Кыырт.
29. Оҕо Тулаайах.
30. Тынгырахаан Эмээхсин уола Сэттэ Тутум Оҕо Тулаайах.
31. Сир Сабыһа Баай Тойон.
32. Саха Саарын Тойон, Айыы Сандыл Хатын (Хатын Арыы сахата Ырыа Мэхээстэн истибит).
33. Чугустаан Бөҕө.
34. Балыйа Баатыр.
35. Дьуура Бөҕө.
36. Үрдүк Үөмэр Табар (Байаҕантай олонхото).
37. Кыыс Халларык (Бороҕон олонхото)
38. Байантай Бэргэн (Бөгүн олонхото).
39. Уораан Бухатыыр (Мастаах нэһилиэгин сахата Сэмсэ Дайыылаттан истибит).
40. Доодору Бөҕө (Соторутаабыта Байаҕантай сахатыттан истибит).
41. Күөнээйи Баатыр.
42. Күн Эрилик.
43. Эрбэхтэй Бэргэн (Атамай сахата Хандаа Өлөксөйтөн истибит).
44. Эрбийэлээн Баатыр (20 сыл анараа өттүгэр Бөгүн сахатыттан истибит).
45. Модун Эр Соботох (30 сыллаабыта Чөнөһөөт Өлөксөйтөн истибит).
46. Биэс ынахтаах Бэйбэрикээн эмээхсин. Олонхо. Үгүстэртэн истибит).

Сэлэннэрэ:

1. Биэс ынахтаах Бэйбэрикээн эмээхсин.
2. Чаарчахаан.
3. Олоон Долоон уоллаах Олохочухаан Чуохаан.
4. Мангыс Чыычаах икки.
5. Таал Таал эмээхсин.
6. Нараһыт сүбэһит, Сэбэл икки, Ангаа Мобус.
7. Саһылыкаан эмээхсин.

Г.Ф.Ксенофонов урукку өттүгэр бэчээттэммит суруйууларыгар, Петр Колесов эрэ диэн ыйыллара, оһон кини абатын аатын билбэт этибит. Дьэ бу бэйэтин архыыбыгар «Лазаревич» диэн суруйбута баара кэлин Колесовы чуолкайдьырга көмөлөһүө дии саныыбын. Мантан аллара Колесов тылыттан суруллубут олонхолоор ааттарын билсинг. Архыыпка үлэлээһин ирдэбиллэригэр сөп түбэһиниэрэн Г.В. Ксенофонов хайдах суруйбутунан, тугу да уларыппакка эрэ киллэрэбин.

Суруллубут олонхолооро.

Былины, записанные мною летом 1921 года со слов якута Атамайского наслега Намского улуса Петра Лазаревича Колесова, 58 лет

1. «Саха Саарын Тойон» (Якут-Саарын князь). Былина записана с сокращениями в некоторых повествовательных местах. Размер рукописи в 1/4 л. 40 стр., в печати 20 стр.
2. Эмньик Кулун аттаах Эр-Оҕо Эрбийэлээн Боотур - «Имеющий коня жеребенка-сосунка герой муж Эрбийэлээн-Богатырь». Конспективная запись. Размер в рукописи в 1/4 л. 20 стр., в печати 10 стр.
3. «Эрэйдээх-Буруйдаах Эр Сөботох» (Многострадальный, Многогрешный Одинокый герой (Конспективная запись сюжета. Сюжет схожен с былиной Слепцова «Сын пегой коровы Айдаан Бухатырь». Размер рукописи в 1/4 л. 6 стр., в печати 3 стр.
4. «Хаара Хаан» - «Черный Царь князь». Записана с сокращениями в общих местах. Былина, распространенная в Намцах. Размер рукописи 1/4л. 32 стр., в печати 16 стр.

Наименование былин, составляющих обычный репертуар Колесова. Записана со слов самого сказителя. Кроме наименований богатырей сказитель называет также и их коней, с подробным описанием их масти и особо выдающихся качеств. Отмечается также от кого именно слышал он впервые ту или другую былину. (фонд 4, опись 1, дело 110, лист 3)

Хара Туйгун, Ала Туйгун

Мин бу олонхоттон бухатырдар дьиз-уот тэринилэрин аабааччыларбар тизэрдим.

... Кини диэтэх дьон,
Балгараа харыс биилээх,
Үс харыс өнчөхтөөх
Тимир килээпси сүгэлэрин
Сулбу тардан ыллылар.
Хотугу диэки
Курун хара тыаларыгар
Ойон тахсаннар,
Хара тыаларын хатан дьылбанын
Хампы сүүрдүлэр,
Үөл тыаларын үлтү сүүрдүлэр.
Көлө диэни көрдөһө барбатылар,
Сыарба диэни саныы сорумматылар
Сүгэн-көтөбөн киллэрэн,
Дьиз-уот тэринэргэ бардылар.
Атахтарынан ачарбаастаан,
Абыс уон мангананы
Адаарыччы астылар,
Илиилэринэн эппиэстээн
Сэттэ уон сизкэнийбэт
Сис мастарын
Уурталаан кэбистилэр.
Көй салгын
Көнгүтэ охсубатын диэн
Үс хос эркиннээн кээстилэр.
Илин диэки өттүн
Тэһитэ охсоннор
Сэттэ уон сизэкилэ таас

Түннүктээн кэбистилэр.
 Собуруу өтгүн
 Тобулута охсон
 Тобус уон сүлүүдэ таас
 Түннүгү дьүөрэлээн кээстилэр.
 Хотугу өттүгэр
 Хотону холбоотулар,
 Арбаа өттүгэр
 Абыс бухатыыр киһи
 Кыайан ангапат
 Аарыктаах ыар халбаны
 Онгорон кэбистилэр.
 Балара буоллабына
 Биэстээх-алталаах
 Кунан обуһу
 Сүүскэ биэрэн
 Будус гыннарбыкка дылы
 Модун хаан боруоктаах буолбут.
 Икки баарабай маҕан атыыр
 Өрө турсан туралларын курдук.
 Байбары манган оһобу
 Балгаччы туруордулар.
 Баһык уһуктарын байанайдаабыттар,
 Атах уһуктарын айыһыттаабыттар.
 Үтүрүһэ турар
 Күндүл манган күүлэлээх буолтар.
 Үөһэттэн Үрүң Айыы тыына
 Үс үөстээх өргөнө өтүү буолан
 Билсигэ турар
 Үс моойдоох үрүң уолан
 Сэргэлэри кэккэлэтэн кээстэр...

«...Для понимания былинного творчества якутов важны не только частности, все мелочи в поэтических приемах народа, но интересна и целая картина его эпических произведений, главным образом, развитие сюжета их. Поэтому я считал полезным записать от редкого сказителя-баяна, каким является Петр Колесов, шесть былин с сокращениями, чем одну из них полностью. Сокращая свои записи в мелочах, я тем не менее стремился охватить все содержание былин, не разрывая нити последовательного развития сюжета.»

Г.КСЕНОФОНТОВ

«...Биһиги улууспутугар хайдахтаах курдук улуу киһи төрөөн-үөскээн ааспытын сөбөбүт-махтайабыт. 45 олонхону билэр, ыллыыр-толорор киһи саха омукка киниттэн атын баара, олорон ааспыта иһиллибэт. Г.Ф.Ксенофонов кинини «Редкий сказитель баян» диэбитэ мээнэбэ буолбатах, эбэтэр Греция эпической айымньыларын кэрийэ сыдьан толороочуга тэнгээн, «Рансод» диэр.

Биир дойдулаахпыт Петр Колесов - сүдү киһи, улуу олонхоһут, саха нуруотун духовнай культуратын, өйүн-санаатын, былыргы олобун-дьаһабын илдэ сыдьыбыт үтүөтэ үйэлэргэ умнуллуу суохтаах!

В.АЛЕКСЕЕВ.

Туһаныллыбыт архыып докумуоннара:

Наукалар Академияларын Сибиирдээҕи салаатын
Саха сиринээҕи научнай Киинин архыыба:
ф 4, 01., дь.110, ф 4. 01, дь.108, л.9, 12, 30, 109, 230.

Соловьев Афанасий Егорович

Олонхоһут, тойуксуг, норуот ырыаһыта

Төрөөбүт сирэ: Нам, Таастаах.

Олорор сирэ: Өлүөхүмэ оройуона.

Сааһа: 73 саастаах.

Үөрэбэ: Хамаһатта оскуолатын 7 кылааһын бүтэрбитэ.

Үлэлээбит сирдэрэ: Таастаахха болуотунньугунан, кулууп сэбиэдиссэйинэн, онтон кэргэнин дойдутугар Өлүөхүмэ оройуонугар баран тутуу биригээдэтигэр биригэдьииринэн үлэлээбит.

Олонхото: Бэйэтэ илдэ сылдыар олонхото “Уолан Дохсун”

Кимтэн истибитэ: Михаил Иванович Зырянов олонхотун 12 сааһыгар истибит, олонхоһут кинини таба көрөн, сөбүлээн “Олонхоһут буолаар, бу олонхону олонхо онгоһун” диэбититтэн ыла утумнаан илдэ сылдьан, толорор буолбут.

Кыттыбыт, толорбут сирдэрэ: Республика улуустарыгар, куораттарыгар (Мирнай, Нерюнгри, Ленскэй, Дьокуускай), Санкт-Петербург, Токио.

Наһараадата: Саха Республикатын культуратын уонна духуобунас сайдыытын министерствотун грамоталара, дипломнара. С.Зверев-Кыыл уола 100 сааһын чиэстээһингэ өйдөбүннүк мэтээлинэн бэлиэтэммитэ уонна “Гражданская доблесть” бэлиэлээх.

Намтан төрүттээх ийэ олонхоһут.

Афанасий Егорович Соловьев 1935 сыллаахха Нам улуухугар Таастаах нэһилиэгэр булчут кэргэнигэр төрөөбүтэ. Кыра эрдэбиттэн ырыаны, тойугу, чабырбабы уонна ордук олонхону сөбүлээн толороро, кини П.П.Ядрихинской-Бэдьээлэни, У.Г.Нохсоровы, М.Т.Шараборин-Кумаарабы иститэлээбитэ. 12 сааһыгар М.И.Зыряновы истэн баран, «Күн Күөх» уонна «Уолан Дохсун» олонхолоруттан быһа тардан олонхолуур буолбут. 1979 сыллаахха Афанасий Егорович «Уолан Дохсун» олонхону бэйэтэ толорбут, онтон ылата олонхо онгостон илдэ сылдыар. 1957 сыллаахха I-кы Республиканской фольклорнай фестивалга кыттар, онтон ылата билингээнгэ дылы норуот тылыннан уус-уран айымньытын, уран тыл уунун, олонхо курдук улуу айымньыбытын өрө тутан, үйэлэргэ устубатын туһугар самныбат саргытын үйэтитиигэ элбэхтик үлэлэстэ.

1993 сыллаахха Санкт-Петербурга А.Б.Лорд аатыгар эпостарга анаммыт II Аан дойду научнай конференциятыгар кыттыны ылбыта, 1997 сыллаахха Токияга буолбут сайынгы аан дойду «Германия сфер: мифы и легенды» фестивалга кыттан саха сирин олонхотун толорбут.

2006 сыллаахха Сунтаар улуухугар республиканской олонхо фестивалыгар «Бастын олонхоһут» аатын ылар. Афанасий Егорович 2008 сыл ахсынньытыгар республикага Ийэ олонхоһут үрдүк аатын сүгэр, бу иннинэ П.Решетников уонна Д.Томская бэлиэтэммиттэрэ. Кинилэртэн утумнаан олонхоһуттар сабылла туралларын туһугар талааннах дьону, ыччаттары уһуйаллар, бэйэлэрин тула түмэллэр.

Афанасий Егорович олонхо кустук өнгүн эгэлгэ баайын, ойуулуур-дүһүннүүр тыл сүмэтин, уус-уран тыл, хоһуйуу мунгууур чыпчаалын, философията диригин үүнэр көлүөнэбэ тиэрдэргэ үлэлэхэр. Ол курдук, «Рябинушка» фольклорнай оҕо ансамблыгар кыттар, «Сыккыс» диэн бастакы фольклорнай ансамбыл салайааччыта буолар. «Мин олонхо дойдутун оҕотобун» республиканской тэрээһингэ, сайынгы оҕолорго тэриллитбит олонхо лаабырыгар (Креативный летний лагерь юных исполнителей олонхо) маастар-кылаастарга кыттар.

Афанасий Егорович - ийэ олонхоһут быһыытынан төрүт культурабыт алыптаах, дыктилээх эйгэтэ, устар ууну сомоболуур уран тыллара, кырымпалыы кылыгырас кылыһахтара сүппэттин туһугар, утумнанан үйэлэри куоһарарыгар улахан сыратын уураар.

У.Д.Сивцева

Туһаныллыбыт матырыйаал:

Мультимедийный диск: А.Е.Соловьев «Уолан Дохсун». 2008г ФГОУ ВПО «АГИИиК»и «ГУ Дом Дружбы народов - РЦКиТХТ» им. А.Е.Кулаковского.

Түмүк тыл

«Энсиэли хочотун олонхоһуттара» программа 2008 сыллаах архыыпка көрдөөһүнүн түмүгүнэн архив суругар уонна атын олонхоһуттар ахтыыдарыттан, кинигэлэртэн ылан 40-ча олонхоһут ааттара хомулуунна, ону да сорохторо толору ааттара, нэһилиэктэрэ, төһө олонхолоохторо биллибэт. Үгүс нэһилиэктэрбит атын улуустарга быһыллан барбыттарынан, ол кэминээби олонхоһуттары бэйэбитигэр аабынаахпытын, атын улуус сирдэринэн билигин аабылаллар.

7 олонхоһут олонхолоро ис хоһоонноро эрэ, кылгастык сюжетынан суруллубут, сорохтор маннык олонхоһуттар бааллара диэн ааттара эрэ биллэр. Ити үксэ 1941 сыллаах чинчийэр экспедиция үгүс түмүгэ буолар. Баһар көрдөөһүн, чинчийини, үөрэтиилэр түмүктэринэн умнуллубут олонхоһуттар ааттара, айымныылара өссө да көстүө, үйэтитиллиэ.

Нам улуунун Олонхо ассоциацията П.П.Ядрихинскэй-Бэдьээлэ төрөөбүтэ 95 сылын көрсө тэриллэн, 1996 сылтан үлэлиир. Ити кэмнэргэ ордук П.А.Ойуунускай «Ньургун Боотур» олонхотун, П.П.Ядрихинскэй-Бэдьээлэ «Дьырыбына Дьырылыатта» олонхотун үгүс нэһилиэк фольклорнай, драматической коллективтара уонна оскуола оҕолорун коллективтара сценаҕа, ыһыах стадионнарыгар туруорбуттара. Бэдьээлэ төрөөбүтэ 100 сылын көрсө ыһыахха «Күүрэ Дьулусхан бухатыыр» олонхоттон Нам пааркатын стадионугар, Көбөкөн нэһилиэгэр туруорбуспут. 2006 сыллаахха Нам улуунун олонхо ассоциацията 10 сылын тэрээһиннээх үлэлэринэн көрсүбүтэ. Үгүс былааннар ылылланнар, республикатаабы олонхо ассоциациятыгар филиал буолан үлэ күргүөмнээхтик барбыта. Ол курдук сыл сабаланытыгар тэрээһин үдэлэр, былааннар, олонхоҕо аналлаах творческой лабораториялар, көрсүһүүлэр И.Д.Винокуров-Чабылбан музейыгар кииннэнэн ытыллыбыттара. Саха сиригэр уон сыллаах олонхо биллэриллибитин уруйдаан, П.П.Ядрихинскэй-Бэдьээлэ 105 сылын көрсө Республиканскэй оһуохай, тойук конкурса Партизан нэһилиэгэр «Дьүрүл» фольклорнай ансамбыл көбүлээһининэн ытыллыбыта. «Тюрский мир и олонхо» республиканскэй научно-практической конференция Олонхо сылын көрсө уонна Монгольскэй империя үөскээһинин 800 сылын бэлиэтээн Бүлүү уонна Нам үөрэҕин управлениелара тэрийэн ыппыттара. «Оҕолор харахтарынан олонхо» республиканскэй быыстапка тэриллибитэ. Олонхо сылыгар аналлаах Нам улуунугар «Хомустаах сулустара-2006» - оҕо фольклорнай ырыа-үнүкүү куонкурса 2 Хомустаах культуратын үлэһиттэрин тэрийиитинэн буолбута. 2007 сыллаахха «Олонхо мунхата» республиканскэй төрүт культураҕа туһаайыллыбыт тэрээһин улуус культуратын үлэһиттэринэн үрдүк тэрээһиннээхтик ытыллыбыта.

„Дүүрүл” хомус фольклорнай народнай коллектива.

СР культуратын туйгуна Нам улуунун, Партизан нэһилиэгин ытык киһитэ Д.И.Кривошапкин.

П.П.Ядрихинскэй-Бэдьээлэ төрөөбүтэ 100, 105 сылларын бэлиэтээн улуус нэһилиэктэригэр олонхо сылыннан үгүс мероприятиелар, төрөөбүт дойдугугар Көбөкөн, Фрунзе нэһилиэктэригэр практической семинардар ытыгылыбыттара.

Нам улуунун культуратын уонна духуобунай сайдыытын үөрэбин тэрилтэлэрин үлэһиттэрэ урут уруккаттан фольклорга ыччаттары, оҕолору уһуйууга күүстээхтэрэ республикаҕа биллэр.

*„Дырылыатта” фольклорнай оҕо коллективын салайааччыта **Ефросинья Васильевна Соколова**, оҕолору олонхого уһуйууга утумнаахтык дьарыктанар. Кини уһуйбут оҕолоро төрүт культура, культурология идэлэрин баһылаан үдэли да, үөрэнэ да сылдьаллар.*

Норуот педагогиката программанан үгүс сылга СР культуратын туйгуна **Яна Петровна Ядреева** элбэх үлэни ытта. Кини “Сырдык” фольклорнай ансамбль салайааччыта, бу ансамбльга дьарыктаммыт Яна Аргунова Саха сиригэр эдэр ыччаттарга биир улахан чабылхай тойуксутунан, олонхоһутунан биллэр, үрдүк ситиһилэрдээх

Коля Больницкай - Бэдьээлэ хос сизнэ

аатын сүкпүтэ. П.П. Ядрихинскай – Бэдьээлэ, хос эһээтин 100 сааһын туолар юбилейдаах ыһыабар, “Дырыбына Дырылыатта бухатыыр”

олонхотуттан быһа тардан, ситиһиилээхтик толорон “Кэскиллээх олонхоһут” үрдүк аатын ылбыта.

Олонхо философиятын, сизри-туому, ыччаттарга, норуокка тиэрдээччилэринэн “Олонхо-олох онкула” общественной программа салайааччылары Светлана Лукина, Нина Хордогосова буолаллар. Намга төрүт культураба, фольклорга ыгыттылар үлэлэри, хайысхалары культура уонна үөрэх управлениелара утумнаахтык ыталлар. Республикаба буолар фестивалларга, конкурстарга, мероприятиеларга көхтөөхтүк, ситиһиилээхтик кытталлар.

Олонхону, тойугу утумнаахтык нэһилиэнньэбэ тиэрдэллэр: Константин Тихонов, Ефросинья Соколова, Дмитрий Кривошапкин, Владимир Николаев.

Тихонов Константин Никоневич олонхону кыра эрдэбиттэн сөбүлээн истэн, олонхоһуттары үтүктэн ыллыра. Эдэригэр кырдыаһас олонхоһуттары кытта улахан республиканскай олонхо истиилэригэр холонон көрбүт. Кэлин сценаттан олонхо араас геройдарын уобараһын арыян көрдөрөн олонхолуура, туойара. Билигин олонхону, төрүт культураны киэнник тарбатааччылартан биридэстэрэ буолар.

Коля Больницкай кыра эрдэбиттэн талааннаах. Кини, Нам улуунун иһинэн оскуолаба киириэн иннинээби саастаах оҕолор икки ардыларыгар ыгыттылыбыт, “Тыл баар бараммат баай – диэн ааҕы конкурска кыттан 2 миэстэни ылбыта. Дьокуускай куоракка “Наара суохтар” эстраднай миниатюралар театрдарын тэрийиитинэн ыгыттылыбыт “Дьибэ-дьээбэ оҕолор” (2000-2001 с.с.) – диэн республикатааҕы 1-2 фестивалларга кыттан сертификат ылбыта. 2001 с. улуустааҕы көр-күлүү конкурска кыттан “Бэртээхэй бэтиэхэ хаһаайына”

В.С.Николаев Нам улуугулар фольклорга сүрүн специалист

*Нам улуунун ытык кинитэ,
СР культуратын туйгуна К.Н.Тихонов.*

К.Н.Тихонов ийэ олонхоһуттары истэн улааппыт, ингэринэн кэлбит буолан олонхону үйэтитиигэ Нам улуугар биир биллэр төһүү күүспүт буолар.

Олонхо дьиэтэ тутуларыгар Светлана Николаевна Лукина, П.И.Сивцев аатынан Намнаабы историко-этнографической музей директорынан үлэлээбит, билигин ветераннар Советтарын председателинэн үлэлиир И.З.Кривошапкин уонна Намнаабы олонхо ассоциациятын, улуус Муннаабын председателэ Н.Н.Баишев үлэлэхэ сылдьаллар.

“Нам улууһа” муниципальной тэриллии салалтатынан (улуус баһылыга А.И.Ильин) Культура уонна духобунас сайдыытын отдела (нач. А.В.Кириллин, ИМК дир. С.А.Орлова) былааннаах үлэлэри ыгар.

Биһиги махтанабыт олонхоһуттарбытын айымньыларын устан хаалбыт учуонайдарга Петр Никифорович Дмитриевка, Василий Васильевич Илларионовка. Гуманитарнай чинчийэр институту кытта сибээспит уруккуттан быстыспат.

Юнеско Аан дойдуга Саха сирин Олонхотун Киһи-аймах уһулуччулаах айымньытынан биллэрбитинэн Саха сирин бары омуктары кизн туттуунан, төрөөбүт уонна олорор сирбит төрүт культуратын ытыктыырга, харыстыырга уонна сүппэтин туһугар үлэлэри ирдииргэ соруктары эрэйдэ.

У.Д.Сивцева, СР культуратын туйгуна,
„Энсиэли хочотун олонхоһуттара” программа салайааччыта

Туһаныллыбыг матырыяаллар:

1. ЯНЦ СО РАН архыбын матырыяаллара.
2. РНА СС Гуманитарнай чинчийи уонна хотугу абыйах ахсааннаах норуоттар проблемаларын институтун матырыяаллара.
3. П.И.Сивцев аатынан Намнаабы историко-этнографической музей архыбыттан.
4. КВТЦ “Сарданга”, П.И.Сивцев аатынан Намнаабы историко-этнографической музей архыбыттан уонна И.Портнягин фотоматырыяаллара.
5. Мультимедийный диск: А.Е.Соловьев “Уолан Дохсун”. ФГОУ ВПО “Арктический государственный институт искусств и культуры” и “ГУ “Дом дружбы народов - республиканский Центр культуры и традиционного художественного творчества им. А.Е.Кулаковского, 2008 г.
6. Ахтыылар, ырытыылар: эпосовед П.Дмитриев, журналист П.Ушницкай, фольклорист В.Ушницкай.
7. Нам улууһун олонхотуттарын туһунан биир дойдулаахтара, аймахтара: П.Барамыгин, В.Алексеев, Р.Охлопков, Е.Эверстова.

ИЙИНЭЭБИТЭ

<i>У.Сивцева.</i>	Нам улууһун олонхоһуттарын үйэтитии.....4 - Нам улууһун олонхоһуттарын аагтара.	
<i>П.Дмитриев.</i>	Олонхоһут В.Н.Попов-Бочоох.....13 - Развернутая справка о сказителях олонхо Намского улуса.	
<i>П.Барамыгин.</i>	Олобо салбанар. П.П.Ядрихинской-Бэдьээлэ.....22 - Норуот айар идэлээхтэрин пааспардара. - Развернутая справка о сказителях. олонхо Намского улуса.	
<i>Р.Охлопков.</i>	Охлопков Егор Герасимович-Буоратай.....33 - Норуот айар идэлээхтэрин пааспардара.	
<i>Е.Эверстова.</i>	Кычкин Гаврил Семёнович-Хабыанна.....37	
<i>Норуот айар идэлээхтэрин пааспардара:</i>		
	Пермяков Дмитрий Максимович.....41	
	Сивцев Кузьма Васильевич – Мурун.....43	
	Шестаков Николай Николаевич – Суутта.....46	
	Сивцев Афанасий Егорович – Дьиибэ Быгык.....48	
	Винокуров Иван Егорович – Иванка.....52	
<i>С.Неустроев.</i>	- Иэйиэхсит сиэнэ Илэ Хара, Айыһыт сиэнэ Ала Хара. (быһа тарды).....55 - Көнтөстөй Бөбө (быһа тарды).....58	
<i>В.Атласов.</i>	Саха АССР тылы уонна культураны үөрэтэр институтугар итиэннэ народ айымньытын хомууар дьэз управлениятыгар.....61	
<i>А.Попов.</i>	Попов Афанасий Степанович.....64	
<i>П.Ушницкий.</i>	Мой отец олонхосут.....66	
<i>В.Алексеев.</i>	Петр Колесов – саха норуотун улуу олонхоһута.....69	
<i>У.Сивцева.</i>	Афанасий Егорович Соловьев - Намтан төрүттээх ийэ олонхоһут.....76	
<i>У.Сивцева.</i>	Түмүк тыл..... 78	

Сивцева Ульяна Дмитриевна
Эгсизли хочотун олонхоһуттара

И.Ю.Пестряков уруһуйдара

Редактор А.Н.Данилова
Корректордар С.Е.Охлопкова, А.Д.Бугаева, А.Е.Николаева,
Компьютернай тангмы, дизайн У.Голикова

15.09.08. Тираж 160 шт. Формат 60x84/16

И.Д.Винокуров-Чабылбан аатынан
литературнай музей-дьиэ.

Handwritten text on a small rectangular piece of paper, possibly a note or label. The text is illegible due to blurriness and low contrast.

100. -